МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БІЖЕНЦЯМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ У ФРН

Виконала: студентка групи 6.2311-ср-з
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньої програми «Соціальна робота»
Філіпова Д.Р.

Керівник: доцент кафедри соціології
к.ф.н. Бірюкова Т.Ф.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи
к. ф. н., доцент Широбокова О.О.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії,
публічного управління та
соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«19 » грудня 2024 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Філіповій Діані Романівні

1. Тема роботи (проекту) Соціальна робота з біженцями в українській діаспорі у ФРН
Керівник роботи Бірюкова Тетяна Федорівна, к.ф.н, доцент
Затверджені наказом ЗНУ від «19»грудня2024 року № 1993-с
2. Строк подання студентом роботи 10 травня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи: Дибаш М.В. Соціальна робота з мігрантами, біженцями та внутрішньо переселеними особами. *Вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 2 (26). С. 35-40.; Поліщук В.А. Соціальна робота з біженцями. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1 (38). С.215-218.; Рюль В.О. Особливості соціальної роботи з мігрантами та їх сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 36. С. 159-161.; СвящукА.Л..Проблеми прав біженців та виклики сучасності :навч. посіб. Харків :Вид-во «Лисенко І.Б.», 2018. 324 с.; Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Дослідити формування української діаспори у ФРН та її особливості. 2. Уточнити зміст і сутність базових понять дослідження: соціальна робота, мігранти, біженці, діаспора. 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження соціального роботи з біженцями. 4. Здійснити теоретичний аналіз підходів до соціальної роботи з біженцями в наслідок збройних конфліктів. 5. Виявити Особливості українських міграційних процесів в умовах російсько-української війни. 6. Вивчити роль української діаспори у ФРН у здійсненні соціальної роботи з біженцями з України. 7. Проаналізувати соціальні заходи з біженцями в Німеччині. 8. Запропонувати рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи з біженцями в українській діаспорі у ФРН.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бірюкова Т.Ф., доцент кафедри соціології, к.ф.н.	19.12.24	19.12.24
Розділ 2	Бірюкова Т.Ф., доцент кафедри соціології, к.ф.н.	10.02.25	10.02.25
Розділ 3	Бірюкова Т.Ф., доцент кафедри соціології, к.ф.н.	10.03.25	10.03.25

7. Дата видачі завдання 19грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Грудень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Грудень 2024 - січень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Лютий 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Березень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Квітень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Квітень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень 2025	*виконано*

Студентка _____ Д.Р. Філіпова

Керівник роботи (проєкту) _____ Т.Ф. Бірюкова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається із 66 сторінок, 61 позицій у списку літератури.

МІГРАЦІЯ, БІЖЕНЦІ, УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У НІМЕЧЧИНІ, СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БІЖЕНЦЯМИ

Мета. Дослідити особливості соціальної роботи з біженцями з України в Німеччині, зокрема в українській діаспорі, та запропонувати шляхи оптимізації.

Об'єкт дослідження. Соціальна робота з біженцями.

Предмет дослідження. Соціальна робота з українськими біженцями у ФРН в українській діаспорі.

Методи дослідження: теоретичні –аналіз джерельної бази; понятійно-категоріальний аналіз; порівняльно-аналітичний метод; логічні методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення; практичні методи – аналіз документів; метод вторинного аналізу соціологічних досліджень.

Висновки: 1. Необхідність подальшого розвитку та вдосконалення системи соціальної роботи з українськими біженцями в Німеччині, зокрема спираючись на ресурси української діаспори.

2. Сформульовані рекомендації щодо поліпшення соціальної роботи з українськими біженцями в Німеччині. Серед них: підвищення доступності соціальних послуг; індивідуалізований підхід до кожного біженця, особливо до жінок з неповнолітніми дітьми та до літніх людей із різноманітними захворюваннями; сприяння соціокультурній адаптації; підтримка у вирішенні важливо життєвих проблем та сприяння доступу до освіти та робочої зайнятості.

3. Застосування рекомендацій у практичній діяльності сприятиме покращенню умов та якості життя українських біженців в ФРН, сприяючи їхній успішній адаптації до нових умов та побудові позитивних міжкультурних відносин.

SAMMARY

The qualification work consists of 66 pages, 61 items in the list of literature.

MIGRATION, REFUGEES, UKRAINIAN DIASPORA IN GERMANY, SOCIAL WORK WITH REFUGEES

Goal. To investigate the features of social work with refugees from Ukraine in Germany, in particular in the Ukrainian diaspora, and to suggest ways of optimization.

Object of research. Social work with refugees.

Subject of research. Social work with Ukrainian refugees in Germany in the Ukrainian diaspora.

Research methods: theoretical - analysis of the source base; conceptual and categorical analysis; comparative and analytical method; logical methods of analysis and synthesis, comparison, generalization; practical methods - analysis of documents; method of secondary analysis of sociological research.

Conclusions: 1. The need for further development and improvement of the system of social work with Ukrainian refugees in Germany, in particular, relying on the resources of the Ukrainian diaspora.

2. Recommendations are formulated to improve social work with Ukrainian refugees in Germany. Among them: increasing the availability of social services; an individualized approach to each refugee, especially to women with minor children and to elderly people with various diseases; promoting socio-cultural adaptation; support in solving important life problems and facilitating access to education and employment.

3. The application of recommendations in practical activities will contribute to improving the conditions and quality of life of Ukrainian refugees in Germany, contributing to their successful adaptation to new conditions and building positive intercultural relations.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКИМИ БІЖЕНЦЯМИ У НІМЕЧЧИНІ…….10
1.1. Формування української діаспори у ФРН та її особливості…….10
1.2. Уточнення змісту і сутності базових понять дослідження: соціальна робота, мігранти, біженці, діаспора…….18
1.3. Принципи та методи дослідження соціального роботи з мігрантами та біженцями……...23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ У ФРН…….29
2.1. Теоретичний аналіз підходів до соціальної роботи з біженцями в наслідок збройних конфліктів…….29
2.2. Особливості українських міграційних процесів в умовах російсько-української війни……..36
2.3. Роль української діаспори в ФРН у здійсненні соціальної роботи з біженцями……..42
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ В НІМЕЧЧИНІ
3.1 Аналіз соціальних заходів з біженцями в Німеччині……47
3.2. Рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи з мігрантами у ФРН…….56
ВИСНОВКИ……..60
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……...62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Міграція населення є об'єктивним соціальним процесом, який прискорився в наслідок глобалізації. Зупинити міграційні процеси зараз і в майбутньому неможливо, хіба що штучним шляхом, посилюючи заходи міграційної політики, що перешкоджають міграції.

Враховуючи сучасні тенденції, такі як розвиток світової економіки, поява нових технологій виробництва, цифровізація економіки, експансія глобальних транснаціональних корпораційта перенесення основної частини виробництва в інші країни, спрощення процедур перетину кордонів (для українців сьогодні – це безвізовий режим, а в майбутньому – набуття Україною статусу члена ЄС)– активне та високомобільне населення все частіше змінюватиме місце проживання, при чому не на одну країну, а, можливо, на декілька країн з найбільш комфортними умовами життя. Важливу роль у міграційних процесах відіграє якість зайнятості та умов життя країн, їх відкрита міграційна політика. Зрозуміло, що країни з такими умовами будуть охоче приймати мігрантів.

Для України питання трудової міграції вже давно стало актуальним, і з кожним роком набуває все більшої значущості, оскільки має значний вплив на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в Україні. Рівень та якість життя в Україні нижчі, ніж у сусідніх європейських країнах. Така ситуація призвела до еміграції частини активного та мобільного населення, особливо молоді, до інших країн.

Отже, економічні чинники є важливим фактором міграції в усьому світі. Однак існує також значна кількість міграцій, спричинених війнами, збройними конфліктами, екологічними та техногенними катастрофами, що стало актуальним для нашої країни ще з 2014 року, з моменту окупації та анексії Криму та частини Донецької і Луганської областей.

А надзвичайного масштабу міграція українського населення набула після повномасштабної агресії росії проти України у лютому 2022 року. Велика частина українців стала біженцями з рідної Батьківщини до країн Європи та інших частин світу. При цьому, вони залишаються громадянами України, а значить мають розраховувати на всебічну допомогу і підтримку з боку власної держави, з боку урядів країн, що приймають біженців, а також тих українських діаспор, які утворилися в різних країнах світу, зокрема у ФРН. В цьому аспекті соціальна робота з мігрантами і біженцями набуває особливої актуальності. Тому, ми вважаємо, що обрана нами тема кваліфікаційної роботи на теперішній час є вкрай актуальною.

Проблемна ситуація стосовно міграції та біженців, що склалася на теперішній час для України, має два аспекти. З одного боку, проблема біженців в наслідок воєнних дій призводить до щорічної втрати трудового потенціалу в середині країни, а з іншого – необхідність забезпечення захисту прав біженців за кордоном, надання їм необхідної соціальної підтримки, в тому числі засобами соціальної роботи, щоб показати, що про них дбає власна держава у співпраці з урядами і громадськими організаціями приймаючих країн. З точки зору тематики даної кваліфікаційної роботи нас цікавить саме другий аспект. Як свідчать деякі статистичні дані з 2022 року кількість біженців з України до Німеччини за період війни постійно зростає. Так, за даними Федерального інституту досліджень народонаселення, оприлюдненими 24 жовтня 2024 р., показник зріс майже вдвічі з 16 відсотків влітку 2022 року до 30 відсотків навесні 2024 року. Як зазначають експерти, зараз у Німеччині проживає близько 1,1 мільйона українців, які отримали в цій країні захист від війни на своїй батьківщині[53]. Ці та інші аспекти підкреслюють важливість даного дослідження.

Проблему вимушеної міграції та біженців досліджували українські вчені у галузі соціальної роботи такі як: М. Дибаш, В. Поліщук, В. Рюль,

А. Священкта інші. Українську діаспору за кордоном вивчали В. Євтух, О.Ковальчук,Ф.Заставний, М. Рогожа та інші.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з біженцями.

Предмет. Соціальна робота з українськими біженцями у ФРН.

Мета дослідження. Дослідити особливості соціальної роботи з біженцями з України в Німеччині, зокрема в українській діаспорі.

Завдання дослідження:

– дослідити формування української діаспори у ФРН та її особливості;

– уточнити зміст і сутність базових понять дослідження: соціальна робота, мігранти, біженці, діаспора;

– обґрунтувати принципи та методи дослідження соціального роботи з біженцями;

– здійснити теоретичний аналіз підходів до соціальної роботи з біженцями в наслідок збройних конфліктів;

– виявити особливості українських міграційних процесів в умовах російсько-української війни;

– вивчити роль української діаспори у ФРН у здійсненні соціальної роботи з біженцями з України;

– проаналізувати соціальні заходи з біженцями в Німеччині;

– запропонувати рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи з біженцями в українській діаспорі у ФРН.

*Гіпотеза.*1. Соціальна робота з українськими біженцями в українській діаспорі у ФРН значно впливає на їх адаптацію до нових умов життя, при цьому зберігає зв'язок з рідною країною.

Теоретична значимість роботи полягає у комплексному вивченні особливостей соціальної роботи в Німеччині з біженцями в українській діаспорі. Досліджено правові засади та практичну реалізацію цього гуманітарного напрямку.

Практична значимість роботи полягає в аналізі соціальної роботи з вимушеними мігрантами у Німеччині, спричиненої вторгненням росії в Україну, за останні 2 роки.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКИМИ БІЖЕНЦЯМИ У НІМЕЧЧИНІ

1.1. Формування української діаспори у ФРН та її особливості

Нечисельна група українців з'явилася у німецьких землях ще у XVI-XIX століттях. Як правило, то були студенти, які навчалися у німецьких університетах. Але вже наприкінці XIX ст. почали з'являтися випадки більш-менш масового прибуття до Німеччини українців. Це було пов'язано з походами російської імперської армії до Європи під час Семилітньої та наполеонівських війн, у складі якої було багато українців[8]. На початку XX ст. під час індустріалізації до Німеччини нахлинув потік трудових мігрантів з українських земель, тих, що знаходилися у складі Австро-Угорщини. Це були вихідці із Закарпаття, Буковини та Лемківщини. Так, за деякимипданими протягом кінця XIX – початку XX ст. з буковинських та галицьких земель виїхало більш ніж 200 тис. українців, в тому числі до Німеччини. А за підрахунками російського торгового агента К. Лейтеса тільки за 1910-1913 роки із Австро-Угорщини в Германську імперію прибуло близько 180 тис. українців для роботи у сільському господарстві та близько 150 тис. – у промисловості [14, с. 4].

У роки Першої світової війни чисельність українців у Німеччині значно зросла за рахунок військовополонених російської армії, які опинилися у німецьких таборах для полонених. Загалом кількість військовополонених українців на території Німеччини склала за різними оцінками від 150 тис. до 300 тис. осіб. Восени 1915 р. військовополонених української національності німці почали розміщувати у спеціальних «просвітницьких» таборах з поліпшеними умовами перебування, де вели з ними різноманітну агітаційну роботу. У цих таборах функціонували бібліотеки, музичні колективи, курси української мови, історії, літератури, і навіть видавалися журнали [37].

Після визнання Німеччиною незалежності Української народної республіки у Берліні з'явилася українська амбасада, за ініціативою якої стала виходити новинна збірка «Новини українського прес-бюро». У 1918 р. П.Рорбах, співробітник МЗС Німеччини створив Німецько-українське товариство, яке протягом 1910-1926 років видавало щомісячник «Україна» німецькою мовою. Саме товариство проіснувало аж до 1945 р. Його учасниками були як німці, так і українці. Восени 1919 р. у Берліні відкрився Український економічний конгрес [9]. Все це сприяло посиленню інтересу німецьких націоналістичних кіл до української проблематики.

Одночасно у Німеччині виникла ще одна дипломатична місія – представництво Західно-Української народної республіки. Але Раппальська угода 1922 р. між Радянським Союзом і німецькою стороною означала визнання офіційним Берліном лише радянського уряду у якості офіційного правонаступника Російської імперії. Тому, українське посольство у Берліні припинило свою роботу у березні 1923 року.

У 20-ті – 30-ті роки у Німеччині сформувалася дуже неоднорідна українська діаспора за рахунок як залишених у країні колишніх військовополонених, так і емігрантів. Найбільше українських емігрантів прибувало із Польщі. Так, тільки за один 1928 р. в Німеччину з Польщі прибуло близько 20 тис. українців [22].

Для роботи з еміграцією в Німеччині виникали різноманітні громадські організації і суспільні структури. Наприклад, з 1927 року в Берліні був створений і діяв Український комітет по роботі з біженцями, який займався їх реєстрацією, сприяв розселенню та працевлаштуванню. Українські громадські організації у Німеччині у 20-ті – 30-ті роки належали до різноманітних профілів: культурні, релігійні, студентські тощо. Вони функціонували в різних містах Веймарської республіки, але центром української діаспори у Німеччині міжвоєнного періоду (між Першою і Другою світовими війнами) залишався Берлін, де у 20-ті роки діяли такі видатні українці, як Леся Українка, Микола Хвильовий та інші.

Українські політики намагалися об’єднати різноманітні суспільні структури. Так, наприклад, у 1922 р. під керівництвом колишнього міністра закордонних справ УНР Д. Дорошенка була створена Спілка об’єднаних громадських і благодійних організацій у Німеччині. Але їх чисельність була незначною.

У 1926 р. за підтримки німецької влади був створений Український науковий інститут, який фінансувався за рахунок уряду. Він мав щорічно надавати стипендії студентам. Інститут проіснував до 1945 р.

Чисельність української діаспори першої половини ХХ ст. досягла свого піку у 1945 р. Взагалі, як пишуть науковці, оцінити кількість осіб української національності у перші післявоєнні роки було вкрай важко. Це можна було зробити дуже умовно, але приблизна кількість складала декілька сотень тисяч людей. При чому за період 1946-1951 років за рахунок репатріації і виїзду в інші країни, зокрема в Канаду, США, Аргентину та інші, ця чисельність значно скоротилася. Як писав емігрантський дослідник В. Маруняк, у 1946 р. у трьох західних зонах окупації Німеччини нараховувалося близько 178 тис. українців. А в 1951 році їх там залишилося близько 22 тисяч [25].

Основна маса переміщених осіб української національності у перші післявоєнні роки розміщувалася в американській зоні окупації, в основному у Баварії і Гессені. У західних зонах окупації виникли цілі українські табори-поселення, у яких працювали церкви, школи, дитячі садочки, різні культурні осередки, друкувалися газети [60]. Деякі з таборів мали внутрішнє самоврядування. Так, наприклад, табором-поселенням в Аугсбурзі керувала Рада табору, яка обирала коменданта і затверджувала бюджет. Також там діяв свій табірний суд [25].

У післявоєнній Баварії була швидко відновлена українська вища освіта, у значній мірі силами української професури, що втекла із захопленої радянськими окупаційними військами Чехословаччини. Тож центром українського післявоєнного культурного життя для української діаспори стала саме Баварія. Уже у 1945 р. у Мюнхені почав свою роботу Український

вільний університет, в якому у 1947 році навчалося 350 студентів. В Мюнхені також виникла Українська економічна вища школа і Православна богословсько-педагогічна Академія. А в Аугсбурзі створена Українська вільна академія наук. Крім того, діяли «народні» університети. В американській зоні окупації їх нараховувалося 11 і в британській – 2. Також були створені українські засоби масової інформації: «Бібліотека українознавства», «Сьогодення і минуле» та інші. У 1948 році у Німеччині нараховувалося 16 українських видавництв.

У післявоєнний період була створена ціла мережа українських шкіл, насамперед в американській окупаційній зоні. Загалом у Німеччині у 1947 році для українців було створено 72 дитячих садки, 87 початкових шкіл, 35 гімназій, 8 середніх шкіл, 39 торгових шкіл і 5 вишів [22].

У перше повоєнне десятиліття україномовна культура у Західній Німеччині (насамперед у Баварії) була представлена дуже широко. У вересні 1945 року у місті Фюрт виник союз українських письменників – Мистецький український рух, який проіснував до 1948 року (у його складі були І. Багряний, У. Самчук, І. Майстренко та інші літератори).

Окупаційна влада США на території ФРН доволі прихильно ставилися до української діаспори, в тому числі тому, що розраховувала використовувати її у боротьбі проти СРСР в умовах «холодної війни». У 1948 році військова влада США визнала Центральне представництво Української еміграції в Німеччині як офіційний орган українців.

Щодо особливостей існування української діаспори у Німеччині, то слід зазначити що у 1950-1980 роки існувало дві українські общини – у ФРН і НДР. При цьому, у НДР це була не в повному сенсі діаспора. Ця община складалася переважно з радянських громадян (насамперед військовослужбовців групи військ у Німеччині української національності) та їх сімей і була найбільшою за чисельністю [50].

Українська громада ФРН була набагато меншою за чисельністю, зате зовсім не такою прорадянською, як у НДР. Вона складалася переважно з

українських емігрантів, більша частина яких проживала в Баварії. Загальна кількість української діаспори у ФРН станом на 1970 рік оцінювалася приблизно у 20 тис. осіб (з них близько половини проживали в Баварії), ще приблизно 440 українців жили у Західному Берліні.

Незважаючи на нечисленність українського населення у ФРН розмістилася відтворена у 1947 році Українська народна рада. У 1950 році у Мюнхені було засновано Інститут з вивчення історії та культури СРСР, до роботи в якому були залучені українські емігранти. Інститут активно працював, і у 1954 році було видано перший «Український збірник».

Встановлення відносин між ФРН та СРСР при канцлері В. Брандті у період Великої розрядки призвело до падіння інтересу влади Німеччини до української діаспори, що призвело до закриття у 1972 році Інституту з вивчення історії та культури СРСР, а у 1978 році розпущено Українську народну раду. Разом з тим у 1950-х – 1980-х роках у ФРН продовжував діяти Український вільний університет у Мюнхені.

Радянська влада всіляко намагалася «перетягнути» українців з діаспори у ФРН на свою сторону, щоб зробити їх прорадянськими. З цією метою з середини 50-х років була розгорнута робота по встановленню зв’язків з співвітчизниками за кордоном, для чого створювалися різноманітні структури. Ці громадські структури мали схиляти українську діаспору в капіталістичних країнах до переходу на позиції лояльності до радянської влади. Для досягнення цієї мети товариства вели широку пропаганду, а саме: надсилали літературу про досягнення Радянської України, влаштовували різні виставки за кордоном, а також запрошували до повернення в СРСР емігрантів. Ці структури працювали з українцями, які живуть як у НДР, так і у ФРН. Проте, представники української діаспори не дуже прагнули повертатися до СРСР або поділяти радянську комуністичну ідеологію [52].

Якщо характеризувати українську діаспору у ФРН у сучасний період, але до російсько-української війни, то за даними Федерального відомства статистики у Німеччині проживало приблизно 125 тис. українців, які

залишаються громадянами України і декілька десятків тисяч осіб, що вже довгий час проживали в Німеччині і отримали її громадянство. Тож можна сказати, що українська діаспора у ФРН є доволі чисельною. Проте, на відміну від, наприклад, діаспор Канади чи Сполучених штатів Америки, вона не має повноцінної згуртованості. Попри постійні заклики громадських діячів діаспори об'єднатися задля більш повного задоволення потреб і відстоювання інтересів її членів, це не дуже вдавалося. Черговий такий заклик звучав під час зустрічі українських організацій на форумі Світового Конгресу Українців. Завдяки цьому у жовтні 2012 р. було засновано Об'єднання українських організацій Німеччини. Ця організація взяла на себе зобов'язання координувати роботу українських об'єднань на місцях і представляти їхні інтереси перед урядовими структурами ФРН. Як відмічав Р. Рокицький, голова Об'єднання, «наша мета – зафіксувати статус українських мігрантів, і щоб Україна, перш за все, почала їхні інтереси враховувати. Друга мета – організовувати діяльність спілок в середині Німеччини» [45]. Він впевнений, що українці з німецької діаспори, які розпорошені по різних регіонах, більш тісно співпрацюватимуть, якщо їм чітко окреслити спільну мету.

Українська діаспора у Німеччині є однією з найчисельніших у Західній Європі, особливо після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 р. Протягом останніх десятиліть українці, які оселилися в Німеччині, сформували активні громади, культурні центри і громадські організації, які стали ключовими осередками для тих, хто вже давно живе за кордоном так і для новоприбулих [13].

Українці, які емігрували до Німеччини у 1990-2000 рр., зокрема через економічні причини або як етнічні німці. За час проживання в країні їм вдалося інтегруватися в суспільство, але вони активно популяризують традиційну культуру свого народу, дбають про збереження мови своєї нації. Більшість батьків зацікавлені в спілкуванні дітей рідною мовою серед земляків-однолітків, а також у залученні їх до збереження національної спадщини [18, с. 82].

Офіційно на сьогодні в Німеччині зареєстровано понад 40 громадських організацій різного спрямування – національно-патріотичні, волонтерські, культурологічні, релігійні, освітні, наукові, скаутські, центри прийняття біженців та ін. Передусім серед них слід виокремити наступні, а саме: Альянс Українських Організацій, Центральна Спілка Українців в Німеччині, представництво Українського інституту в Німеччині, німецько-українське культурне об'єднання «Український світ», німецько-українське товариство культури «Берегиня», Німецько-Українське культурне товариство, Об'єднання українських жінок в Німеччині, Спілка української молоді в Німеччині, Союз українських студентів Німеччини, Пласт, Віче та багато інших, а також релігійні структури (Українська православна церква, Українська греко-католицька церква та ін.) [30].

Діаспора організовує суботні школи і яких навчаються діти і вивчають українську мову, історію та культуру. Зокрема, українська суботня школа «Сонце в долонях» у Франкфрут-на-Майні, дану школу відвідує понад 350 дітей, які розподілені на 8 вікових груп з 1 по 11 класи. Також при громаді УГКЦ міста Ляйпціг та спілці українців «Оберіг» діє українська суботня школа «Намисто». При Асоціації українців Північної Німеччини функціонує українська школа «Країна знань» у якій дітей навчають за програмами, які затверджені Міністерством освіти України. Ці школи не тільки навчають української мови, літератури, історії та культури, а також влаштовують культурні заходи, святкування та зустрічі, які сприяють інтеграції українських дітей у німецьке суспільство та підтримують зв'язок з рідною культурою. Отже, такі школи дозволяють зберегти національну самобутність навіть у другому поколінні мігрантів.

Важливо згадати про православні і греко-католицькі парафії, які популяризують національну традиційну культуру і забезпечують духовну підтримку, а також організовують святкові заходи, виставки, спільні молитви та благодійні збори.

У Німеччині відкриваються нові релігійні громади, які належать до Української Православної Єпархії в Західній Європі. Від початку повномасштабного вторгнення рф в Україну Єпархією відкрито понад 15 нових парафій (2 в Берліні, Дюссельдорфі, Кельні, Дінгельштедті, Коршенбройсі, Франкфурті, Мангаймі, 2 в Мюнхені, Інгольштадті, Реґенсбурзі, Карлсруе, Ной-Ульмі, Нюрнберзі) [31]. Формування таких церковних громад є важливим кроком у збереженні національної ідентичності, а також можливістю відчувати себе частиною великої української спільноти в Німеччині [49, с. 17].

Українська діаспора в Німеччині займається активним вирішенням юридичних і професійних питань, з якими стикаються як новоприбулі біженці, так і ті, хто мешкає в країні вже довгий час. Проводяться як індивідуальні консультації, так і організовані семінари, інформаційні платформи та супровід в установах. Одним із основних напрямків діяльності таких громадських організацій є те, що фахівці допомагають в оформленні посвідок на проживання, реєстрації місця проживання, документів для отримання статусу тимчасового захисту або притулку. Оскільки законодавство Німеччини часто оновлюється, постійна юридична підтримка особливо важлива для новоприбулих. Також українські ініціативи активно організовують воркшопи з написання резюме та мотиваційних листів, а також встановлюють контакти з роботодавцями, які готові працевлаштовувати українців. Деякі організації, зокрема, створюють власні онлайн-платформи для пошуку роботи. Такі громадські об’єднання допомагають новоприбулим опанувати систему пенсійного забезпечення Німеччини, зокрема для тих, хто має стаж в Україні та прагне зберегти пенсійні права. Також проводяться консультації стосовно соціальної допомоги, медичного страхування та сімейних виплат.Серед організацій, які активно займаються цією діяльністю, можна виділити: «Український координаційний центр у Німеччині (UCCG)», «допомога Україні e.V. – HelpUkraineHeidelberg», «VitscheBerlin, Deutsch-

UkrainischesForume.V.», «Ukraine-HilfeBerlin», а також «Libereco – PartnershipforHumanRights» [55].

Таким чином, українська діаспора в Німеччині виконує важливу роль у збереженні української ідентичності за кордоном, вона підтримує міцний зв'язок з національними звичаями для тих, хто мешкає за кордоном вже давно, і водночас швидко реагує на потреби новоприбулих українців, створюючи умови для їхнього соціального захисту, адаптації та інтеграції в німецьке суспільство. Ми вважаємо, що завдяки співпраці української діаспори у ФРН з урядом Німеччини, соціальна робота

1.2. Уточнення змісту і сутності базових понять дослідження: соціальна робота, мігранти, біженці, діаспора

Для молодого початківця у науковому дослідженні дуже важливо, по-перше, мати уявлення про методологію дослідження, по-друге, слідувати чіткій логіці організації дослідницької роботи, по-третє, знати підходи і методи, які дозволяють вивчати об'єкт і предмет дослідження, правила і процедури збору даних, їх аналізу для того, щоб робити відповідні висновки.

Процедура уточнення базових понять є однією з ключових, оскільки дослідження вимагає опису, уточненні й аналізу понятійно-категоріального апарату конкретної науки, тому що зміст термінів і понять цієї науки має свою специфіку і може відрізнятися від змісту понять, які використовує інша наука. У їх змісті якраз і відображається предметне поле саме цієї науки, в межах якої здійснюється дослідження.

Понятійно-термінологічний аналіз передбачає вивчення історії виникнення та етимології термінів і позначених ними понять, уточнення змісту і сутності понять, встановлення взаємозв'язків між різними поняттями в даному дослідженні, їх місця в понятійному апараті конкретної теорії, на базі якої здійснюється дослідження. Важливо звернути увагу на правило, якого слід дотримуватися при визначенні поняття: визначення має бути чітким і однозначним. Якщо при визначенні поняття важко зазначити одну ознаку,

треба назвати декілька ознак, необхідних для розкриття специфіки його об’єкту і предмету дослідження [34, с. 102].

В даній роботі, ми вважаємо, базовими поняттями виступають такі: соціальна робота, мігранти, біженці, діаспора.

Щодо поняття «соціальна робота», то воно є доволі усталеним, тому що вже довгий час знаходиться у науковому дискурсі. Воно запроваджено у соціогуманітарну літературу ще у XIX ст. у відповідь на соціальну потребу соціуму у змістовому відображенні практичної діяльності людей, які допомагали бідним [24]. Але при цьому слід звернути увагу, що дане поняття розглядається у двох аспектах: 1) соціальна робота як галузь наукових знань та академічна дисципліна; 2) соціальна робота як професійна діяльність.

З позиції першого аспекту, соціальна робота характеризується як молода наукова галузь, яка перебуває у стані активного розвитку, де постійно відбувається уточнення і корегування понятійного апарату, ведуться наукові дискусії щодо термінології, розуміння змісту й структури соціальної роботи, доцільності використання тих чи тих методів практичної діяльності [47, с. 440].

З позиції другого аспекту соціальна робота – це вид практичної діяльності спеціально підготовлених фахівців, що відбувається у складному, змінному середовищі. Як практична діяльність соціальна робота має за мету сприяти окремим особам і окремим соціальним групам у подоланні особистісних і соціальних труднощів шляхом підтримки, захисту, корекції і соціальної реабілітації. Використовуючи теорії людської поведінки та соціальних систем, соціальна робота як практична діяльність виникає там, де має місце взаємодія людей з їхнім оточенням [47, с. 441].

Таким чином, уточнюємо, що в даній роботі ми будемо послуговуватися саме тим визначенням, яке характеризує соціальну роботу як вид практичної діяльності.

Далі розглянемо поняття «мігрант». Як науковий термін воно почало активно формуватися у другій половині XX ст., однак історичне коріння сягає

ще XIX ст., коли розпочались масштабні процеси трудової та колоніальної міграції. У фокусі соціальної роботи поняття «мігрант» трактується як соціальний суб'єкт, який перебуває в ситуації підвищеної вразливості, а також потребує захисту, допомоги та сприяння у включенні у нове соціальне середовище. Дане визначення передбачає дві форми міграції – добровільна і вимушена.

Добровільною вважається міграція, коли мігрант ухвалює рішення без зовнішнього тиску на основі власних потреб. Оскільки люди переїжджають з особистих причин, така міграція передбачає розгляд різних варіантів і вибір найкращого. Ті, хто зацікавлений у переїзді, ретельно аналізують міграційні чинники, перш ніж ухвалити остаточне рішення [27].

Основними важливими факторами, які визначають добровільне переміщення людей, як правило, є бажання знайти більш високооплачувану роботу та забезпечити собі кращий рівень життя. Формами добровільної міграції є подорожі, навчання, дослідження тощо.

Наступним різновидом міграції є вимушена чи примусова. Вона має примусовий характер та загрожує людському життю і діяльності. Її причинами можуть бути чинники військово-політичного характеру (збройні конфлікти, революції, геноцид тощо), природного (природні катастрофи) чи антропогенного характеру (загроза життю людей) [11, с. 8].

Отже, вимушені мігранти з'являються внаслідок війн і збройних конфліктів, природних, екологічних або хімічних катастроф. Як правило, вимушені мігранти орієнтуються, в першу чергу, на геополітичну стабільність країни, в яку переміщуються, безпеку, високий рівень захисту прав людини та менший ризик природних і техногенних загроз на новому місці перебування.

Проаналізуємо поняття «біженці». Так, згідно з Женевською конвенцією біженцем прийнято вважати особу, яка знаходиться поза межами власної країни громадянства через обґрунтовані страхи переслідувань із конкретних причин (расових, релігійних, національності, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань). Дана особа не може або не хоче

отримувати захист від своєї країни громадянства через цей страх [15].

З іншого аспекту, поняття «біженець» визначає людину, яка не має громадянства та перебуває за межами свого колишнього постійного місця проживання внаслідок подій, які створили обґрунтований страх за її життя та здоров'я, і не може або не бажає повертатися туди через дані обставини.

У контексті сучасних викликів біженцем прийнято вважати людину, яка має обґрунтований страх переслідування у власній країні через причини раси, віри, національності, політичні переконання або приналежність до визначеної соціальної групи, і її статус визнаний країною, що приймає [20, с.9].

Ми вважаємо, що є певні відмінності між поняттями «біженець» і «мігрант», і які слід враховувати при організації соціальної роботи з даними категоріями. Так, мігранта можна окреслити як особу, котра вирішила переїхати до іншої держави з метою пошуку роботи, здобуття освіти, об'єднання з родиною або з інших особистих причин, а не через небезпеку втрати життя або власної свободи. На відміну від біженців, мігранти не бувають під загрозою переслідувань або серйозної шкоди в рідних державах. Мігранти користуються захистом урядів своїх рідних держав, навіть, якщо перебувають за кордоном, і, що важливо, можуть повертатися додому. В той час як біженці із питань безпеки частіше за все не можуть повернутися до країни свого громадянства поки не буде усунута причина, з якої вони стали біженцями.

Розглянемо поняття «діаспора». На теперішній час у соціокультурному дискурсі поняття «діаспора» зазнало значної еволюції: від традиційної етнічної спільноти за кордоном до комплексного соціального феномену, який включає економічний, культурний, політичний та інформаційний виміри. Діаспора нині є транскультурною мережею, яка здатна гарантувати не тільки підтримку, а також розвиток країни походження. Тому потреба у чіткому визначенні поняття «діаспора» постає доволі гостро, оскільки процес

діаспоризації набуває нових форм і вплив діаспор посилюється як у країнах проживання, так і в країнах походження.

У Сучасному тлумачному словнику української мови термін «діаспора» розглядається як етнічна або національна спільнота, представники якої проживають поза межами своєї Батьківщини, але зберігають стійке відчуття належності до неї, підтримують культурні, соціальні, економічні або політичні зв'язки з країною походження прагнуть зберегти власну ідентичність в умовах нового соціокультурного середовища [51, с. 235].

Сьогодні діаспори охоплюють широкий спектр груп – політичних біженців, гастарбайтерів, іммігрантів, іноземців тощо. Слід пам'ятати, що переїзд з однієї країни до іншої та влаштування там свого життя – це процес, який передбачає зміни у відносинах із суспільством країни походження. Ті, хто повертається на батьківщину, назавжди чи тимчасово, привозять із собою навички, ідеї, погляди та поведінку, набуті за кордоном, які можуть бути як позитивними, так і негативними [19].

Оскільки діаспори проживають за межами своїх країн, але підтримують зв'язок з країною свого походження, вони представляють собою «місток» між цими країнами. Діаспори – це не лише історично сформовані спільноти, які проживають за межами своєї країни походження та дотримуються етнокультурних традиції, це сили впливу на уряд країни проживання та політичний інструмент на міжнародній арені. Більшість країн світу вже давно співпрацюють зі своїми діаспорами, які стають активними суб'єктами міжнародного просування інтересів своєї історичної батьківщини та формують її позитивний імідж [7, с. 4].

Таким чином, у результаті теоретичного аналізу ключових понять – «соціальна робота», «мігранти», «біженці», «діаспора» – було визначено, що ці категорії в сучасному науковому та практичному дискурсі набувають багатовимірного значення, відображаючи не тільки формальні позначення статусу людини, а також її соціальну вразливість, потребу в підтримці,

інтеграції і захисті її прав, зокрема за допомогою технологій і засобів соціальної роботи.

Уточнення основних дефініцій дозволяє сформувати цілісне бачення завдань соціальної роботи в контексті глобальних міграційних процесів, враховуючи мультикультуралізм, транснаціональність та зростаючу складність потреб цільових груп.

1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи з мігрантами та біженцями

Соціальна робота з біженцями є складною та багатогранною сферою діяльності, яка визначає використання чітких науково обґрунтованих методів. Для її ефективного дослідження слід визначити провідні засади, а також методи, які дозволяють аналізувати стан, потреби та форми підтримки осіб, що перебувають у кризовій ситуації вимушеної міграції [1, с. 121].

Важливу роль у розв’язанні проблем біженства (зокрема у реалізації соціальної роботи з біженцями) у міжнародному контексті відіграють міжнародні організації (Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародна Організація з Міграції (МОМ), ЮНЕСКО, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Європейська Рада з питань біженців та вигнанців та інші), яким властиво виконувати роль посередників між біженцями та урядами країн, які їх приймають [16, с. 88].

Вказані міжнародні організації визначають і виконують такі функції: допомагають державним структурам і неурядовим організаціям, що працюють у сфері міграції; надають безпосередню допомогу біженцям та особам, що шукають притулку; здійснюють навчання представників влади, соціальних працівників, працівників неурядових організацій, що сприяє поширенню прогресивних ідей міжнародного досвіду, запровадженню інноваційних технологій роботи з біженцями, апробованих у світовій практиці [41, с. 45].

Дослідження соціальної роботи з біженцями в контексті української діаспори в Німеччині базується на принципах, які забезпечують його

правдивість, етичну обґрунтованість і прикладну цінність. Застосування даних принципів є важливою умовою якісного аналізу соціального становища біженців, їхніх потреб, досвіду адаптації та інтеграції в новому суспільстві [5].

Отже, розглянемо основні принципи дослідження соціальної роботи з біженцями. Принцип гуманізму і поваги до людської гідності характеризується тим, що всі дослідницькі дії мають ґрунтуватися на визнанні прав і свобод людини, а також недопущенні дискримінації, знецінення досвіду біженців або упередженого ставлення до них. Гуманізм передбачає визнання кожної особи як найбільшої цінності, незалежно від її походження, віри, мови, національності або соціального положення. У фокусі соціального працівника повинно бути не тільки вирішення певних життєвих або юридичних проблем біженця, а також збереження його людської гідності, поваги до його досвіду, травм і життєвих виборів. У дослідницькій діяльності це означає, що люди, яким довелось пережити вимушену міграцію, не повинні розглядатися як носії інформації чи статистичні одиниці, тому їх досвід варто сприймати з емпатією і повагою [10, с. 43].

Саме тому, під час бесід, інтерв'ю з біженцями важливо враховувати такі моменти як можлива травматизація особи, що перебуває у статусі біженця, не ставити нав'язливих або болючих запитань, не тиснути на співрозмовника у випадку відмови від відповіді. Дослідник не повинен демонструвати зверхності чи патерналістського ставлення. Відповідно, дослідження повинно нести не тільки діагностичну мету, а також сприяти виявленню та розвитку власних ресурсів особи, підтримувати її прагнення до незалежності, самоповаги та інтеграції в нове середовище [12].

Таким чином, принцип гуманізму і поваги вимагає від дослідника морального розуміння, професійної етики та делікатності, дотримання норм, що захищають гідність, права і свободи особи, що опинилася у статусі біженця.

Принцип об'єктивності в науковому дослідженні орієнтує дослідника на розуміння досліджуваної ситуації такою, якою вона є насправді, а не вбачається йому в залежності від його суб'єктивних думок та уподобань.

Даний принцип передбачає вміння оцінити ступінь суб'єктивності при оцінці подій та фактів, прагнення мінімізувати ступінь цієї суб'єктивності, що викривляє дійсність. Це один з важливих принципів наукового аналізу.

Принцип об'єктивності у соціальній роботі передбачає ставлення до досліджуваного об'єкту, його властивостей і процесів як незалежних від волі і бажання дослідника. Даний принцип є надзвичайно важливим у вивченні соціального становища біженців, їх потреб, досвіду адаптації та інтеграції на засадах наукової об'єктивності, достовірності та особистої неупередженості дослідника. Це означає, що збір, опрацювання та інтерпретація відомостей про особу біженця мають здійснюватися, дотримуючись високих стандартів професійної етики та методологічної точності. Особисті симпатії / антипатії дослідника, його суб'єктивні оцінки або політичні погляди не мають впливати на результати дослідження чи формування висновків [17].

Дотримання зазначеного принципу є особливо важливим під час вивчення біженців, оскільки дослідження охоплює соціально вразливу групу, представники якої можуть зазнавати тиску, неприязні, дискримінації, стигматизації та інших негативних проявів з боку інших груп населення країни перебування. У зв'язку з цим важливо забезпечити етичну неупередженість та уникати узагальнень, які можуть призвести до формування стереотипів або зміщення акцентів у результатах дослідження.

Під час дослідження соціального стану українських біженців у Німеччині важливо також дотримуватись принципу верифікації (верифікація – доказ того, що твердження є істинним). В нашому випадку принцип верифікації полягає у перевірці джерел. Оскільки здобута інформація має бути зіставлена з даними з авторитетних джерел – державних інституцій, міжнародних організацій, аналітичних центрів, наукових публікацій та інших. Особливу увагу варто звертати на узгодженість емпіричних даних, які отримуються під час опитувань або інтерв'ю, з офіційною статистикою та сучасними науковими дослідженнями [33, с. 74].

Наступним важливим принципом дослідження соціальної роботи з біженцями є принцип конфіденційності. Він є одним з важливих принципів соціально-гуманітарної діяльності у соціальній роботі. Застосування даного принципу припускає гарантії приватності та особистої безпеки біженців. Особливо його слід враховувати під час опитувань та інтерв'ю. Порушення правил конфіденційності, коли інформант не впевнений у дотриманні даного принципу, може не лише знизити якість даних (через небажання респондентів бути відвертими), але й завдати шкоди учасникам дослідження [42, с. 27].

Під час дослідження соціальної роботи з біженцями важливо дотримуватись принципу комплексності, що передбачає багатовимірне бачення досліджуваного явища. Тому соціальна робота з біженцями має простежуватись у взаємозв'язку з соціально-економічними умовами, правовим статусом, культурними традиціями та психологічним станом осіб у статусі біженців. Поєднання цих вимог дозволяє найбільш повно визначити потреби біженців, проблеми, з якими вони стикаються, а також визначати ефективність заходів соціальної підтримки та допомоги. Відповідно, комплексний підхід дозволяє прослідкувати взаємозв'язки між різними елементами середовища перебування та адаптаційною поведінкою біженців, що є особливо важливим для соціальної роботи. Ігнорування хоча б одного з цих компонентів може призвести до недостовірності або викривленого розуміння ситуації. Як наслідок – призвести до обрання неефективних засобів соціальної роботи з даною категорією.

Не менш важливим є принцип практичної спрямованості дослідження. Соціальна робота як прикладна наука зосереджена на досягненні реальних змін у житті людей. У випадку роботи з біженцями принцип практичної спрямованості має забезпечити адаптацію біженців до нового соціального середовища, їх інтеграцію та покращення умов життя. Отже, результати дослідження повинні мати конкретне практичне застосування, наприклад, у вигляді розробки рекомендацій стосовно вдосконалення програм підтримки,

моделей адаптації та інтеграції, організаційних заходів щодо надання допомоги біженцям, а також взаємодії між державними інституціями, громадськими організаціями та представниками діаспори.

Узагальнення вказаних принципів дає змогу гарантувати цілісність і наукову валідність дослідження, а також його відповідність сучасним вимогам су галузі соціальної роботи з біженцями.

Дослідження соціальної роботи з біженцями в сучасних умовах потребує використання комплексу наукових методів, завдяки яким буде забезпечуватися глибоке, всебічне та об'єктивне вивчення даної проблематики. Методологічне підґрунтя дослідження містить як загальнонаукові, так і спеціальні методи теоретичного та емпіричного рівнів, котрі адаптовані до специфіки соціальної діяльності як прикладної науки.

Серед загальнонаукових методів дослідження соціальної роботи з біженцями в українській діаспорі у ФРН необхідно виокремити такі:

– аналіз джерельної бази (наукової літератури, нормативно-правових актів, результатів прикладних досліджень, статистичної інформації тощо) у сфері соціальної роботи з біженцями;

– понятійно-категоріальний аналіз, тобто інтерпретація змісту базових понять, за допомогою яких описується об'єкт і предмет дослідження;

– порівняльно-аналітичний метод визначає зіставлення різних підходів, технологій та засобів соціальної роботи з біженцями в різних регіонах (землях Німеччини) або організаціях, зокрема діаспорних;

– логічні методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення.

Серед прикладних методів, які використані в даній роботі, ми спираємося на:

– метод спостереження, що дозволяє досліднику зафіксувати специфіку соціальної взаємодії, динаміку поведінки учасників процесу, а також виявити певні факти, які не завжди відображаються в офіційній звітності або самозвітах респондентів. Крізь призму соціальної роботи з біженцями

представлений метод може застосовуватись під час роботи з біженцями у центрах їх тимчасового розміщення, де оглядають умови їх проживання; здійснюється спостереження за тим, як відбувається комунікація між мешканцями, їх залученням до використання соціальних послуг; в освітніх установах спостерігають за участю дітей-біженців у навчальному процесі, їх інтеграцією у шкільне середовище; у соціальних службах та гуманітарних громадських організаціях та інших місцях перебування біженців.

Таким чином, узагальнюючи методологічні засади (принципи і методи)дослідження соціальної роботи з біженцями, ми можемо говорити про те, що підбір ефективної методології дозволить не лише теоретично дослідити проблему, а й підібрати найбільш адекватні способи вирішення проблеми соціальної роботи з біженцями.

У методологічному аспекті дослідження соціальної роботи з біженцями ґрунтується на поєднанні теоретичних та емпіричних методів, що дозволяє не тільки встановлювати загальні закономірності, але й глибше осмислити суб’єктивний досвід біженців, які перебувають у складній життєвій ситуації.

Вибір і поєднання методів дослідження в контексті соціальної роботи з біженцями мають забезпечувати не тільки наукову достовірність, а й відповідність сучасним потребам соціальної практики в умовах спричиненої війною міграційної кризи.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ У ФРН

2.1. Теоретичний аналіз підходів до соціальної роботи з біженцями внаслідок збройних конфліктів

Від збройних конфліктів і тероризму агресора страждають цілі народи, які в наслідок цих подій стають вимушеними мігрантами, або іншими словами – біженцями. Найбільшу кількість біженців, як правило, становлять жінки з дітьми, оскільки чоловіки залишаються вдома, щоб боронити свою країну. В даному випадку жінки й діти, як біженці, потерпають з різних сторін. З одного боку, вони страждають від того, що вимушено покинули свої домівки, звичний уклад життя, роботу, діти – навчання, залишилися без чоловічої і батьківської підтримки, а з іншого – вони можуть стати легкою «здобиччю» для обману, насилля з боку недоброчесних громадян з країни, яка приймає біженців. Наслідки порушення прав людини чи якогось насилля можуть відчувати на собі жінки будь-якого віку і навіть діти. Так, наприклад, за даними ООН за останні 30 років починаючи з 90-х років XX ст. у різних збройних конфліктах загинуло близько 2-х мільйонів жінок і дітей, що складає майже 90% від загиблих і поранених безпосередньо на полях боїв, і близько 60-ти млн жінок і дітей стали біженцями [28].

Таким чином, соціальна робота з біженцями, на тлі зазначених показників, набуває неабиякого значення. Приплив вимушених мігрантів і біженців, зумовлений воєнно-політичними і соціально-економічними чинниками, показав, що разом з людьми і додатковими трудовими ресурсами приходять їх соціальні проблеми: легалізація на території країни перебування, розміщення, соціально-побутове облаштування, отримання медичних та освітніх послуг, адаптація до нових умов життя, подолання морально-психологічних і стресових ситуацій тощо. Все це потребує надання дієвих

заходів правової, соціально-психологічної допомоги біженцям, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.

Соціальна робота з біженцями передбачає не лише, так званий, «вузький» підхід, тобто реалізацію різних заходів соціально орієнтованих програм, але й має вирішувати проблеми біженців більш широко – в культурному, духовному, соціально-психологічному та економічному аспектах, допомагаючи вибудовувати сприятливі відношення між біженцями і суспільством, яке приймає цих людей. Соціальний працівник чи будь-яка інша особа, що виконує ці функції, виступає посередником, психологом, захисником інтересів, консультантом з навчання соціальним навичкам, необхідним в більш комфортного життя у країні перебування.

Науковці Т. Кочубей, О. Бойко у своєму посібнику «Соціальна робота з різними групами клієнтів» у соціальній роботі з мігрантами і біженцями можна виділити три напрямки: 1) природно-антропологічна сфера, яка включає механізми локального відновлення і соціальної адаптації у новій країні. Ця сфера включає в себе систему дому, природи та побутових послуг; 2) інституційно-професійна сфера покликана забезпечити професійну адаптацію. Професійна адаптація досягається шляхом отримання роботи і представництва на ринку праці, а також підтримання трудових практик та професіоналізму. У цьому випадку соціальні працівники активно співпрацюють із роботодавцями та установами по найму робочої сили, державним департаментом зайнятості тощо з метою надання допомоги біженцям у працевлаштуванні; 3) духовно-культурна сфера сприяє збереженню духовних цінностей власної країни, громадянином якої є біженець, тобто збереження його національної ідентичності, а також духовної гідності. Вона допомагає підтримувати духовні цінності та духовну гідність. Тому найважливішим завданням соціальних працівників є допомога у відновленні духовних цінностей і духовної гідності.

У рамках цих трьох напрямків відбувається адаптація та акліматизація вимушених мігрантів та біженців [21].

Надзвичайно важливим питанням в організації соціальної роботи з біженцями є вирішення проблеми матеріальної компенсації за понесені втрати. Цей вид діяльності передбачає роботу по наданню біженцям житла, необхідної медичної допомоги, реєстрації їх у муніципалітетах для організації соціальних виплат, встановлених урядами приймаючих країн у відповідному розмірі та створення первинних умов для подальшої соціально-психологічної і соціально-трудової реабілітації та адаптації [43].

Одним з найбільш важливих моментів залишається формування і наступний розвиток гармонічної системи взаємовідносин біженців з місцевим населенням. Тут якраз значна роль належить діаспорним організаціям, які вже давно налагодити тісні зв'язки муніципальними органами місцевого самоврядування, місцевими громадами, неурядовими організаціями.

Як показує досвід багатьох країн світу, в тому числі Німеччини, – це один із найбільш складних і болісних напрямків роботи щодо соціальної підтримки мігрантів. Справа в тому, що саме під час збройних конфліктів спостерігається різкий наплив мігрантів з регіонів (країн) таких конфліктів до більш безпечних країн. Наприклад, за перші три місяці з України до країн Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Німеччина та інших) виїхало близько 3-х млн українських біженців. І в подальшому цей процес не зупинився. Станом на кінець першого півріччя 2024 року в Німеччині проживало майже 3,48 млн біженців, з яких близько 1,2 млн – українці [26].

Значне збільшення мігрантів у тій чи іншій країні створює для проживаючих у них місцевих мешканців серйозні проблеми, пов'язані з напругою, яку починає відчувати на собі інфраструктура, з загостренням напруги та конкуренції на ринку праці, з виникненням соціокультурних конфліктів. Якщо ці проблеми вчасно не вирішувати, то ситуація у країні

перебування біженців значно погіршується. Отже, організація соціальної роботи за даним напрямком діяльності передбачає, що треба докладати значних зусиль щодо упередження негативної реакції з боку місцевого населення стосовно мігрантів.

Звичайно і самі мігранти мають докладати зусиль у цьому напрямку, вивчаючи і дотримуючись правил, традицій і образу життя, які притаманні регіону свого проживання. Але оскільки їм самостійно дуже важко це робити в силу незнання мови і самих норм та правил, то бажано, щоб для них був організований соціальний супровід. Найкращим чином це можуть зробити представники української діаспори [44, с. 102].

Також важливо забезпечити формування і розвиток системи правового захисту біженців, упередження і недопущення усіх форм їхньої дискримінації. При цьому власне правові шляхи і способи вирішення цієї задачі мають доповнюватися іншими, як то: освітніми, просвітницькими, інформаційними, соціокультурними тощо. Тут допомога з боку представників діаспори може бути найбільшою.

Дослідниця О. Блінова звертає увагу на такий аспект соціальної роботи з біженцями як їх психологічна реабілітація та адаптація. Звичайно, у даному напрямку мова вже не йде про представників діапорних організацій. Тут важлива допомога з боку професійної діяльності психологів, психотерапевтів та інших фахівців подібного напрямку [4, с. 112]. Ця робота має бути спрямована на подолання негативних психічних і соціально-психологічних наслідків перенесених травм, пов’язаних з війною, втечею з рідної країни, можливо насиллям, створення умов і можливостей для наступного активного і повноцінного життя.

М. Дибаш звертає увагу на створення умов, необхідних для успішної інтеграції мігрантів у нове для них соціальне співтовариство, громаду. Цей напрямок діяльності соціальної роботи з біженцями передбачає здійснення

заходів для досягнення реальної соціальної рівності біженців та місцевого населення (хоча на перший погляд це здається нереальним), створення системи міжкультурних комунікацій, надання необхідної допомоги для включення біженців у нове соціальне та культурне середовище: освітні послуги, розвиток системи соціального захисту, підтримка мови та культури мігрантів.

Реалізуючи на практиці ці та інші можливі напрямки діяльності із соціального захисту та соціальної підтримки вимушених мігрантів та біженців, соціальні працівники, представники неурядових організацій, члени української діаспори повинні крім усього іншого враховувати їх демографічні, етнічні, соціокультурні характеристики [6, с. 35].

В цілому, підсумовуючи даний підрозділ, у соціальній роботі з мігрантами та біженцями можна виділити два великих блоки діяльності:

– організаційна соціальна робота (пошук і організація роботи відповідних соціальних служб, розробка конкретних програм діяльності тощо, співпраця з органами місцевого самоврядування, федеральними органами влади Німеччини);

– практична соціальна робота (робота з конкретною особою або групою осів, сім’ями біженців, які потребують специфічної соціальної допомоги).

Якщо спробувати описати конкретні види діяльності соціальної роботи з мігрантами і біженцями, то можна це відобразити у вигляді такої таблиці (Див. Таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Конкретні види діяльності з мігрантами і біженцями

Напрямок соціальної роботи	Конкретний захід чи вид діяльності
Соціальний	1.Проведення консультацій; 2. Проведення заходів щодо соціальної реабілітації в стаціонарних та нестаціонарних умовах для жертв насилля; 3. Виявлення осіб, які особливо потребують соціальної допомоги; 4. Соціальна діагностика; 5. Допомога мігрантам в отриманні належних виплат та інших видів допомоги; 6. Сприяння організації груп самодопомоги та взаємодопомоги (тут роль діаспори просто неоціненна); 7. Виявлення осіб девіантної поведінки та її профілактика; 8. Організація культурно-дозвіллевої роботи з людьми похилого віку та інвалідами з числа біженців; 9. Профілактика бездомності, пошук житла; 10.Залучення дітей до освітніх закладів; 11. Налагодження взаємодії біженців з різних регіонів (також велику роль у цьому може відіграти діаспора).
Соціально-психологічний	1. Психологічне консультування; 2. Психологічна корекція та допомога у соціальній адаптації; 3. Психологічна допомога у гострих кризових ситуаціях та умовах посттравматичного стресу; 4. Психопрофілактика стресу; 5. Проведення психологічних тренінгів із мігрантами та біженцями; 6. Навчання аутотренінгів та психологічної саморегуляції; 7. Психологічна діагностика та консультування у галузі придбання нової професійної спеціальності

Продовження *Таблиці 2.1*.

Соціально-педагогічний	1. Проведення консультацій з питань сім'ї та виховання дітей 2. Спеціалізована (корекційна) соціально-педагогічна допомога дітям, які її потребують; 3. Соціально-педагогічна допомога дітям та підліткам, які мають проблеми у навчанні; 4. Контроль за здобуттям освіти дітьми та підлітками із сімей мігрантів і біженців; 5. Профілактика девіантної поведінки дітей 6. Проведення дозвіллевих заходів з метою адаптації
Соціально-правовий	1. Захист прав мігрантів і біженців; 2. Надання біженцям всебічної інформації про їхні права та обов'язки; 3 Соціально-правове консультування.
Соціально-інформаційний	1.Інформування мігрантів про діяльність гуманітарних організацій, неурядових організацій, муніципальних установ та закладів, діаспорних організацій тощо 2. Збір інформації про біженців та її систематизація; 3. Інформування в місцевих ЗМІ про проблеми мігрантів з метою встановлення стійких соціальних зв'язків з місцевим населенням та біженцями; 4. Сприяння адекватному висвітленню у ЗМІ теми міграції та біженства.
Соціально-трудовий	1. Сприяння у отриманні основної та додаткової роботи; 2.Сприяння у відкритті власної справи; 3. Допомога у професійній підготовці та перепідготовці

Можна, звичайно, продовжувати перераховувати конкретні заходи, тому що перелік цих заходів і їх змістове наповнення є далеко недосконалими та потребує подальшого аналізу й розвитку. Тож ми зосередили свою увагу на основних, які насправді допоможуть вимушеним мігрантам і біженцям якомога швидше адаптуватися у новій країні перебування, інтегруватися в соціальне середовище і легше перенести усі тяготи життя біженця.

На теперішній час представниками усіх зацікавлених сторін ведеться різнобічна соціальна робота із соціальної підтримки та допомоги вимушеним мігрантам та біженцям. У своїй професійній діяльності представники соціальних служб, муніципалітетів, діаспорних організацій, НГО, Міжнародних гуманітарних організацій і фондів застосовують різноманітні методики і технології, забезпечуючи тим самим професійну допомогу у вирішенні особистих, соціальних, економічних, правових проблем біженців.

2.2. Особливості українських міграційних процесів в умовах російсько-української війни

XXI ст. вирізняється значним поглибленням інтеграційних процесів, які активно впливають не тільки на стабільність країни, а також на стан національної економіки, на якість життя та рівень добробуту, також на освіту. Згідно з даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН (UNDESA), станом на середину 2024 р. кількість міжнародних мігрантів у світі сягнула 304 млн. осіб, що становить приблизно 3,7% від загального населення планети.

Цей показник демонструє стабільне зростання обсягів міжнародної міграції протягом останніх десятиріч. Наприклад, у 2000 р. кількість міжнародних мігрантів налічувала 173 млн., у 2010 р. – 221 млн., а у 2020 р. – 281 млн. людей [28].

Зростання числа мігрантів викликане різними чинниками, зокрема економічними та екологічними кризами, прагненням людей до кращих умов життя, а також зростанням збройних конфліктів у різних регіонах світу: Близький Схід (Сирія, Палестина-Ізраїль, Північний Ємен та інші).

До регіонів, у яких точиться збройний конфлікт, останнім часом належить і Україна. Так, повномасштабна війна в Україні, яка розпочалася у 2022 р., помітно вплинула на міграційні процеси, викликавши значний потік біженців до країн Європи, зокрема до Німеччини. Ці події спричинили найбільшу хвилю міграції в Європі з часів Другої світової війни. Вимушене

переміщення мільйонів українців за кордон стало не тільки гуманітарною кризою, а й основною причиною, яка трансформувала як структуру української діаспори, так і підходи до соціальної роботи з біженцями.

Станом на 2024 р, згідно з даними УВКБ ООН, кількість українських біженців, котрі здобули тимчасовий захист або подали заяви на притулок у країнах ЄС, перевищила 6 млн. людей, з котрих понад 1 млн. перебуває в Німеччині. Якщо попередні хвилі у 1990-2010-х рр. були спричинені економічною міграцією населення, то нова хвиля має вимушений, стресовий характер і впливає на потреби, сподівання та психоемоційний стан переміщених осіб [36].

Зауважимо, що неконтрольована незаконна міграція дає імпульси до розвитку внутрішніх конфліктів в окремих країнах та загрожує цілісності держав в рамках ЄС, потребуючи чітких інституційно-правових рамок, в яких повинні відбуватися міграційні процеси. Саме тому на сьогоднішній день актуальним є вдосконалення міграційної політики України та країн ЄС в умовах активізації процесів євроінтеграції.

Погоджуємося з думкою В. Адамик та Н. Стахової, що «масова міграція, питання соціально-економічної безпеки та оборони спільних кордонів в умовах складної геополітичної ситуації у світі вимагають координації міграційної політики України й ЄС та активізації імплементації інструментарію інклюзивного економічного зростання у тих містах, які приймають мігрантів» [2, с. 55]. Однак переконані, що тільки співпраця та взаємодія владних інституцій різних країн в контексті врегулювання міграційних питань продукуватиме, передусім, соціальні і демографічні ефекти.

Щоб краще розуміти особливості міграційних процесів, необхідно сконцентруватись на провідних мотивах, які найбільше стимулюють сучасні міграційні процеси.

Можливі мотиви міграції досить ґрунтовно класифіковано в наукових напрацюваннях Б. Дмитрука та М. Романюк [13]. Науковцями було запропоновано поділ цих мотивів на окремі групи.

1. Політичні мотиви, до котрих належать різні види дискримінації від релігійної та расової до гендерної, невдоволення законодавством та політичним устроєм в державі, політичні переслідування, проблема корупції, низьке соціальне забезпечення, заборона одностатевих шлюбів та нестабільність політичної системи.

2. Військові мотиви, які визначаються військовими сутичками на території держави та заохочують евакуацію або реевакуацію з країни або всередині держави.

3. Економічні мотиви, які пов’язані з економічною складовою буття індивіда, яка включає в себе такі чинники, як низька заробітна плата, неможливість професійного зростання, відсутність фінансування в окремих галузях, неякісна інформаційна та технічна бази, пошук високоякісної освіти, нестабільна економічна ситуація в країні та збільшення безробіття.

4. Соціальні мотиви, до котрих, як приклад, можливо відносити об'єднання сім'ї, рекреація, здоров'я, низький суспільний статус, одруження, забезпечення добробуту родини. А ще екологічні мотиви, що охоплюють екологічні лиха, забруднення довкілля, повені та посухи» [61].

Також варто запропонувати мотиви вимушеної міграції в умовах війни. Головним мотивом цієї міграції є небезпека життю та здоров'ю внаслідок бойових зіткнень, обстрілів, окупації територій та знищення інфраструктури. У порівнянні з економічною або трудовою міграцією, вимушена міграція є відповіддю на обставини, котрі не залежать від особистого вибору людини.
Як зауважує дослідниця О. Пищуліна, «повномасштабна війна змінила гендерну структуру міграції: основну частку українських біженців складають жінки з дітьми, які потребують не лише гуманітарної допомоги, а й довгострокових програм соціального супроводу, адаптації та інтеграції» [32, с. 90].

Важлива роль відводиться і психологічним чинникам, зокрема страх, стрес, травма після бомбардувань або втрати близьких. Дані аспекти спонукають людей шукати безпечне середовища, де є можливість почати нове життя.

Іншим поширеним мотивом є знищення житла та втрата засобів для існування. У більшості випадків українці покидали країну з мінімумом речей, не маючи жодної надії на швидке повернення. Як відмічає О. Лозова, «сучасна українська міграція є не лише просторовим переміщенням, а й глибоким соціальним зсувом, що охоплює зміну ідентичностей, цінностей і перспектив» [23, с. 45].

Нерідко родинні та соціальні зв’язки в країнах Європи, зокрема в Німеччині, теж мали вплив на вибір напрямку міграції. Присутність родичів або друзів, які раніше емігрували, забезпечувала початкову підтримку та зменшувала рівень стресу для новоприбулих.

Далі слід розглянути статистичні дані, на рахунок міграційних рухів, згідно з якими можна прослідкувати динаміку міграції українців у Німеччину(за даними BAMF, DIWBerlin, UNHCR) [26] (див. Табл. 2).

Таблиця2.2.

Динаміка та структура українських мігрантів у Німеччині (2022–2024 рр)

Показник	2022 р.	2023 р.	Середина 2024 р.
Загальна кількість біженців з України	890 000	1 050 000	1 100 000
Частка жінок серед дорослих	72%	68%	65%
Частка чоловіків серед дорослих	28%	32%	35%
Частка дітей та молоді (до 18 років)	32%	30%	29%
Частка осіб працездатного віку (18-64 роки)	61%	63%	64%
Працевлаштовані серед працездатного віку	12%	19%	31%
Частка тих, хто покинув Німеччину	5%	11%	15%

З наведеної таблиці прослідковується динаміка і структура українських мігрантів у Німеччині в період 2022–2024 рр. Ці показники демонструють масштабність і складність даного явища. Оскільки, повномасштабна війна в Україні стала основним чинником, який зумовив масову вимушену міграцію, в результаті якої Німеччина прихистила понад 1,2 млн. українців.

Згідно з представленими показниками, простежується гендерно-вікова структура, де переважна більшість біженців – це жінки з дітьми та літні люди, у той час як працездатні чоловіки складають значну меншість. Це пов’язано з деякими законодавчими актами, прийнятими в Україні: Укази Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», «Про мобілізацію», Рішення Ради Національної Безпеки України «Про деякі питання щодо перетину державного кордону України в умовах воєнного стану» та інші.

Зважаючи на тимчасовий характер захисту, частка осіб працездатного віку розпочинає процес економічної інтеграції, зокрема через працевлаштування. Відмічено поступове зростання рівня зайнятості серед осіб працездатного віку: від 12% у 2022 р. до понад 30% у середині 2024 р. серед тих, хто перебуває в країні більш ніж 20 місяців [26].

Аналізуючи статистику, можемо стверджувати, що міграційні процеси супроводжуються великим рівнем невизначеності, оскільки більшість біженців або вже покинула Німеччину, або розглядає ймовірність повернення в Україну. Така нестабільність ускладнює планування тривалих інтеграційних стратегій як для самих біженців, так і для органів влади та громадських об’єднань, в тому числі діаспорних організацій.

Таким чином, динаміка української міграції до Німеччини у 2022–2024 рр. продемонструвала не тільки масштаби гуманітарної кризи, а також необхідність у системному підході до соціальної підтримки, інтеграції та міжсекторальної співпраці між державою, діаспорою та міжнародними організаціями.

В результаті моніторингу даних щодо тенденцій еміграції українців до країн Європи, зокрема, до Німеччини в період з 2022-2024 рр. виявлено, що міграційні процеси в Україні можуть розвиватися за наступними сценаріями:

1 сценарій – продовження військового стану та погіршення об’єктів критичної (в т.ч. житлової) інфраструктури від руйнування;

2 сценарій – продовження військового стану та поліпшення умов протидії збройній агресії рф (активна військова, в т.ч. авіаційна, допомога з боку країн партнерів) – еміграція матиме повільний спадаючий характер;

3 сценарій – скасування військового стану та початок стабілізації соціально-економічних процесів – еміграція матиме активний спадний характер, а імміграція – зростаючий [46].

Міграційна політика здатна виступати в різноманітних формах: виконувати кон’юнктурно-коригувальну функцію, представляючи собою засіб поточної соціально-економічної політики, та стратегічно важливу роль, коли пов'язується з розробкою довгострокових проблем стратегічного розвитку економіки, змін об’ємних і якісних характеристик руху населення.

Тому нами було виокремлені основні мотиви вимушеної міграції українців в період з 2022 по 2024 рр:

- безпосередня загроза життю;
- окупація та руйнування інфраструктури;
- гуманітарна катастрофа;
- психологічна нестабільність;
- підтримка з боку діаспори або знайомих за кордоном.

Представлені фактори демонструють період глибокої кризи, яка спонукала українців до одного з наймасштабніших переміщень населення в Європі з часів Другої світової війни.

Таким чином, можемо зробити висновок, що міграційні процеси, які охопили Україну з початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 рр, мають безпрецедентний масштаб, динаміку та соціальну складність. Вимушене переміщення мільйонів українців стало не тільки гуманітарною

катастрофою, а також серйозним викликом для систем соціального захисту в Європі, зокрема в Німеччині.

Під час дослідження, нами було визначено, що особливостями сучасної міграції українців є її вимушений характер, масовість, домінування жінок і дітей серед переміщених осіб, а також тимчасовий або транзитний статус багатьох біженців. Переважна більшість переселенців не мала попереднього міграційного досвіду і цей фактор ускладнював їхню адаптацію за кордоном.

Міграційною кризою також були викликані глибокі демографічні наслідки для України, а саме: скорочення працездатного населення, виїзд кваліфікованих фахівців і зростання соціального навантаження на внутрішні ресурси країни. Разом з тим, спостерігається активність діяльності української діаспори за кордоном, яка стала важливим посередником у забезпеченні гуманітарної, правової та культурної підтримки для новоприбулих.

Отже, війна трансформувала міграційні процеси з планових або трудових у переважно кризові й рятівні, це потребує нових підходів до соціальної політики, міжнародного партнерства та підтримки біженців як на державному, так і громадському рівнях.

2.3. Роль української діаспори у ФРН у здійсненні соціальної роботи з біженцями

У світлі широкого історичного контексту свого формування, сучасна українська діаспора у Німеччині постає як різноманітна та сегментована спільнота, яка здатна ефективно мобілізувати власні ресурси в умовах кризових ситуацій [59]. Так, її структура сформувалася в результаті кількох хвиль міграції – від політичної еміграції після Другої світової війни до трудової міграції в 1990-х рр. та останньої хвилі, яка була викликана вимушеним переміщення після російського вторгнення на територію України у 2014 та 2022 рр. Це призводить до присутності в діаспорі як усталених організацій з історичними традиціями громадянського активізму, так і нових ініціатив, які були утворені у відповідь на глобальні виклики сьогодення.

Так, починаючи з 2014 р. українська діаспора у Німеччині почала надавати активну допомогу у різних напрямках, зокрема, це була фінансова і гуманітарна допомога, ведення антиросійської пропаганди, активізація міжнародної підтримки України, а також популяризація та просування української культури. Активним ядром діаспори виступали саме підприємці та наукова спільнота, яка виїхала з метою здобуття освіти або отримавши пропозицію наукової, дослідницької, та інших видів робіт. Якщо порівнювати чисельність, то до початку війни діаспори фактично не було через невелику кількість українських емігрантів.

Однак, уже в 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення росії на території України українська діаспора в Німеччині помітно зросла і постала важливим суб'єктом суспільства, який допомагає і підтримує новоприбулих українських біженців. Тому її роль у здійсненні соціальної роботи багатогранна та включає як організовані форми допомоги, так і неформальні ініціативи, які зорієнтовані на адаптацію, інтеграцію та психологічну підтримку біженців [57].

Так, численні українські громадські спільноти та культурні центри, які функціонують у ФРН, змогли оперативно спрямувати вектор своєї діяльності на потреби біженців. Тому вони взяли на себе відповідальність виконувати функції посередників між біженцями та державними/недержавними установами Німеччини, надаючи відкритий доступ до інформації, а також консультаційних послуг, соціальної допомоги (житло, харчування, одяг), підтримуючи українців у мовній адаптації та залученню до освітнього процесу в нових реаліях [3, с. 84]. Наприклад, організація «Ukr Dim» працює в Берліні з 2020 р. і активно публікує матеріали на українській мові, проводить семінари та консультації з питань медичного обслуговування, працевлаштування, а також фрілансу в сфері ІТ, залучаючи експертів та громадських діячів. Ще однією соціально-важливою ініціативою виступає «Über den Tellerrand», яка з

2014 р. слугує об’єднанням біженців через спільні кулінарні, культурні заходи та організацію мовних курсів. Тому, дане культурно-просвітницьке товариство має філії у 25 містах Німеччини, Австрії, Швейцарії та Нідерландів [39, с. 140].

По-перше, важливу роль відіграє діаспора у сфері соціального супроводу, що включає елементи соціального патронажу, формування довіри та емоційної підтримки. Так, переважна більшість українців, які тривалий час проживають у ФРН, залучились до волонтерських організацій, працюють перекладачами, та наставниками для українців, які тільки облаштовуються в Німеччині, допомагаючи їм орієнтуватися в нових соціокультурних реаліях.

По-друге, слід зробити акцент на тому, що діаспора залучена до співпраці з німецькими благодійними фондами, державними установами, серед яких Федеральне відомство з міграції та біженців (BAMF), міжнародними організаціями, зокрема Міжнародною організацією з міграції (IOM). Ця кооперація включає надання інформаційних послуг, організацію мовних курсів та правову допомогу біженцям. Також діаспора активно кооперує з місцевими органами влади та міжнародними гуманітарними об’єднаннями. Така міжсекторальна взаємодія слугує розширенню ресурсної бази соціальної допомоги та підвищує її ефективність [38, с. 65]. В рамках даних кооперацій активно реалізуються спільні проєкти які націлені на психологічну реабілітацію, правову підтримку, соціальне включення жінок з дітьми, людей з інвалідністю та літніх біженців.

Незважаючи на вагомий внесок української діаспори у ФРН у підтримку біженців, існує широкий спектр проблем, зокрема мовний бар’єр, обмежений доступ до житла та недостатня кількість місць на мовних курсах. За даними дослідження Інституту дослідження ринку праці та професій (IAB) близько 18% працездатних біженців з України в Німеччині знайшли роботу станом на весну 2023 р [58]. Основним фактором, що уповільнює процес

працевлаштування, є недостатнє знання німецької мови. Це частково пояснюється тривалістю процесу інтеграції та обмеженим доступом до мовних курсів [56, с. 144].

Внаслідок структурної багатовимірності, українська діаспора продовжує демонструвати високу адаптивність та гнучкість у вирішенні соціальних завдань, особливо у роботі з біженцями. Ця здатність до самоорганізації, міжпоколіннєвої комунікації та кооперації з іноземними інституціями робить її впливовим фактором у процесах інтеграції українських біженців у нове середовище. Тому і надалі слід продовжувати підтримувати ініціативи української діаспори в Німеччині, сприяти розширенню співпраці з державними та міжнародними об’єднаннями, а також забезпечувати доступ до ресурсів, необхідних для ефективної інтеграції біженців [40, с. 159].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що українська діаспора в Німеччині виконує не лише допоміжну функцію, а також виступає активним суб'єктом соціальної роботи, здатним формувати адаптаційні простори для українських біженців. Її активна діяльність сприяє зміцненню української державності, згуртуванню громад, мобілізації ресурсів та формуванню партнерських відносин на міжнародному рівні, що значно підвищує ефективність соціальної інтеграції українців у німецьку общину [35, с. 215].

Підбиваючи загальний підсумок, можемо зазначити, що у даному розділі були розглянуті теоретичні аспекти соціальної роботи з мігрантами в Німеччині. Визначені основні концепції міграції, інтеграції та соціальної адаптації, а також обговорені принципи та завдання соціальної роботи з вимушеними мігрантами та біженцями. Встановлено, що важливою є роль соціальних працівників у сприянні інтеграції мігрантів в німецьке суспільство, а також в розв’язанні проблем, з якими вони зіштовхуються. Крім того ми також відмічаємо роль української діаспори у ФРН у здійсненні соціальної роботи з біженцями. Вона проявляється у формуванні інституцій соціальної

підтримки, організації гуманітарної допомоги, організації культурно-освітніх заходів, які спрямовані на адаптацію новоприбулих, а також сприянні інтеграції українців у німецьке суспільство завдяки налагодженню комунікативного зв'язку між біженцями, місцевими організаціями та державними установами. Активність української діаспори у ФРН ґрунтується на горизонтальних зв'язках, волонтерських ініціативах, співдружності з місцевими та міжнародними організаціями, які дозволяють забезпечити широкий спектр послуг.

Висвітлення теоретичних аспектів дослідження є важливим етапом для подальшого аналізу та розробки практичних рекомендацій з покращення соціальної роботи з мігрантами в Німеччині.

Було визначено основні завдання соціальної роботи з мігрантським населенням, серед яких важливе місце займає надання психологічної, емоційної та практичної підтримки мігрантам у процесі їхньої адаптації, сприяння їхньому соціальному включенню та захист їхніх прав та інтересів.

У висновку можна сказати, що розуміння теоретичних аспектів соціальної роботи з мігрантами є важливим кроком для розробки ефективних програм та стратегій інтеграції мігрантів в німецьке суспільство.

РОЗДІЛ 3
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ В НІМЕЧЧИНІ

3.1. Аналіз соціальних заходів з біженцями в Німеччині

Німеччина з її розвиненою соціальною політикою та стабільною правовою системою стала однією з найпопулярніших країн для отримання тимчасового захисту серед українських біженців. Разом з тим, уряд країни та органи місцевого самоврядування змогли продемонструвати свою готовність вводити важливі соціальні заходи щодо підтримки та інтеграції біженців. Українська діаспора відіграє важливо роль у цьому процесі, стаючи не тільки джерелом взаємодопомоги, а також активним учасником партнерських програм з державними органами.

У Німеччині поступово зростає кількість шукачів притулку з України. Згідно з останніми даними Євростату, ця цифра зросла до 1,2 мільйона осіб, що становить 28,7% від загальної кількості біженців у країнах Європи. У ФРН близько 700 тисяч громадян України отримують соціальну допомогу у зв'язку з безробіттям, 480 тисяч з яких працездатні. Решта – це діти, літні люди або особи, які не можуть працювати через стан здоров’я [57].

У Німеччині прийом біженців з України та подальша їхня інтеграція регулюються Законом про правовий статус іноземних громадян. Відповідно до параграфу 24 закону, українці набувають статусу тимчасового захисту у ФРН. Цей статус підтверджується спеціальним посвідченням особи, що називається Aufenthaltstitel. Його видають після офіційного дозволу на перебування у країні згідно з п. 24. Директива вимагає від урядів країн ЄС забезпечити українців, які тікають від війни, мінімально необхідним для виживання. У випадку з Німеччиною ці мінімальні вимоги включають: 1) щомісячні виплати допомоги на тих самих умовах, що й малозабезпеченим громадянам Німеччини та біженцям з інших країн; 2) соціальне житло з дахом, витрати на

оренду та опалення; 3) якщо в квартирі, в яку переїжджає особа, відсутні меблі та побутова техніка, її вартість також покривається; 4) виділяються кошти на медичне страхування, ремонт або заміну ортопедичного обладнання та окремі виплати у зв'язку з вагітністю та пологами [42].

На цьому види допомоги не обмежуються. Крім вже зазначених, з німецького бюджету також виділяються кошти для українців на вивчення німецької мови, проходження курсів для інтеграції в країні, відвідування дитячих садків і шкіл.

Працює великий хаб – Центр розміщення біженців у Берліні, який створили у приміщенні колишнього аеропорту Тегель. Це первинний притулок українських біженців у ФРН. А потім за допомогою різних волонтерських, гуманітарних, благодійних організацій, в тому числі української діаспори, українські біженці отримують можливість переїхати в окреме соціальне житло. Так, наприклад, українцям у Німеччині надають безкоштовне житло. Це може бути квартира, кімната в гуртожитку або місце у притулку для біженців. Як правило, у великих містах біженців наразі не поселяють, адже вони й так переповнені. З метою уникнення перенавантаження інфраструктури, біженців розподіляють по більш віддалених територіях в невеликих містах і містечках, сільській місцевості. Отримати допомогу можна в таких регіонах Німеччини: Баварія, Баден-Вюртемберґ, Гессен, Саксонія, Тюрингія та Саарланд. Однак цей список постійно змінюється. У решті земель оформити статус можуть лише ті українці, у яких там живуть близькі родичі [57].

Наводимо деякі показники матеріальних виплат для українських біженців у Німеччина. Так, наприклад, виплати для самотньої людини становить 502 євро на місяць, що розраховується із стандартних потреб. Для одиноких матерів або одиноких батьків з дітьми у віці 6-13 років сума виплат становить 502 євро на дорослу особу на місяць і 348 євро на дитину на місяць,

тобто загалом 850 євро. Мати з дитиною віком 14-17 років отримуватиме 502 євро на місяць на себе, 420 євро – на дитину. Разом – 922 євро. Дорослий партнер отримує 451 євро на місяць і 902 євро на всю сім'ю. Наприклад, для пари з дітьми у віці 7-16 років загальна стандартна необхідна сума становитиме 1670 євро на місяць. На додаток до стандартної виплати, діти та молодь отримують «негайну допомогу на дитину» в розмірі 20 євро на місяць [30].

Як видно із переліку наданих послуг, їх зміст (що надається) і обсяги (скільки) цілком здатні забезпечити комфортні умови життя. Ми вважаємо, що саме тому кількість українських біженців до Німеччини щороку збільшується. Частини з них, це ті особи, що спочатку зупинилися у Польщі і навіть прожили там якийсь час, але потім шукали різні можливості щоб переїхати у Німеччину і отримати там статус біженця.

Німеччина й до сих пір продовжує активно впроваджувати комплекс соціальних заходів, які спрямовані на забезпечення базових потреб біженців. Причому, крім урядових програм до надання допомого долучаються різноманітні неурядові благодійні організації, серед яких Ukrainischer Verein Berlin e.V., Ukrainischer Verein Augsburg, Ukrainischer Verein in Frankfurt та інші, продовжують активну співпрацю з федеральними міністерствами, зокрема з Міністерством внутрішніх справ (BMI), Міністерством у справах сімї, пенсіонерів, жінок та молоді (BMFSFJ) і з Федеральним відомством з питань міграції та біженців (BAMF).

Дана співпраця досягається шляхом активної участі у державних програмах інтеграції мігрантів (наприклад, програми інтеграційних курсів BAMF), а також спільної реалізації заходів щодо адаптації нових вимушених мігрантів у соціокультурному просторі Німеччини і наданні необхідної інформації та юридичної підтримки.

Важливо наголосити і на фінансовій підтримці і грантових програмах, які активно запроваджуються у Німеччині. Так, федеральний уряд, а також

уряди земель активно виділяють кошти на підтримку проєктів, ініціаторами яких виступають діаспори. Наприклад, у період з 2022–2024 рр. у рамках програми «Gesellschaftlicher Zusammenhalt» (соціальне об'єднання) у межах якої було передбачено цільове фінансування заходів, які спрямовані на підтримку інтеграції українських біженців у німецьке суспільство. Відповідно до цієї програми українські громадські організації дістали змогу реалізувати низку соціально значущих проектів, зокрема:

– відкриття освітніх центрів , які зможуть викладати курси німецької мови;

– створення центрів психологічної допомоги, які орієнтовані на роботу з людьми, які пережили психоемоційну травму внаслідок війни;

– проведення культурних та освітніх заходів, які зорієнтовані на зменшення соціальної ізоляції мігрантів, а також підтримку ідентичності та сприяння діалогу з місцевими громадами.

Українська діаспора активно долучається до консультацій з питань імплементації державної політики щодо українських біженців. Тому, представники українських асоціацій регулярно приймають участь у круглих столах, які організовані місцевими органами влади, парламентськими комітетами та міграційними агентствами. Наприклад, у Баварії українська громада виступила радником у формуванні регіонального плану інтеграції українців у місцеві громади. У Берліні представники української діаспори приєдналися до міжвідомчих робочих груп, які погоджують розміщення та забезпечення тимчасовим житлом біженців.

Якщо аналізувати на рівні окремих міст та муніципалітетів співпраця з українськими організаціями несе практичне спрямування. Так, громадські організації, зазвичай, виступають першими пунктами об'єднання для біженців, які надають допомогу українською мовою, а також проводять супровід у державні установи для легкого перебування у новій країні. Також вони допомагають зареєструвати дітей у навчальних установах, організовують волонтерські мережі, які надають гуманітарну допомогу. Громадські

організації активно допомагають біженцям облаштуватись і налагодити культурний зв'язок з місцевими громадами, що є важливим для їх інтеграції. Прикладом такої співпраці є діяльність платформи «Ukrainischer Runder Tisch» в Гамбурзі, яку координує муніципалітет разом з українськими та німецькими громадськими організаціями.

Звернемо увагу, що одним із яскравих прикладів ефективної співпраці виступає платформа «Ukraine-Hilfe Berlin», яка координує зусилля громади, муніципалітету та волонтерських організацій у підтримці біженців шляхом надання допомоги з житлом, соціальною адаптацією, юридичною підтримкою та доступом до освіти. У місті Мюнхен діаспорна організація «Bridge to Ukraine» спільно з владою реалізувала програму культурної інтеграції, яка включала мистецькі майстер-класи, зустрічі з місцевими громадами та заходи соціального об'єднання.

Державна підтримка, у поєднанні з активністю української діаспори, стала рушійною силою у реалізації політики соціальної інтеграції та консолідації біженців у ФРН у новому для них соціальному просторі.

Соціальні заходи, що впроваджуються в Німеччині для підтримки українських біженців, характеризуються системністю та високим ступенем інституціоналізації. Водночас, унікальність цієї політики полягає в активній участі української діаспори, яка ефективно поєднує знання місцевого контексту з культурною та мовною близькістю до біженців. Взаємозв'язки між діаспорними організаціями та державними структурами сприяє не тільки задоволенню нагальних потреб мігрантів, а також формуванню основ для довгострокової інтеграції, соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу в німецькому соціумі.

Для підтвердження наведених вище заходів та з метою глибшого розуміння соціальної ситуації, потреб та настроїв українців, які були вимушені покинути територію України після початку широкомасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р., ми скористалися методом вторинного аналізу на матеріалах соціологічних досліджень, які опубліковані у відкритому

доступі. Адже провідні українські соціологічні та громадські організації часто з німецькими партнерами регулярно проводять такі дослідження. Одне з таких опитувань було проведено наприкінці квітня 2024 р., яке дозволяє нам коротко описати та проаналізувати поточні умови життя українських біженців у Німеччині, а також проаналізувати рівень їхньої інтеграції, труднощі в адаптації та відношення до нового суспільства.

Протягом 20-26 квітня 2024 р. Київським Міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення громадської організації Центр стратегічних комунікацій «Форум» було проведено опитування українських біженців. Методом онлайн-інтерв'ю з використанням комп'ютера (computer-assistedwebinterviews, CAWI) було опитано 801 респондента (дорослі громадяни у віці 18 років і старше), що виїхали з України після 24 лютого 2022 р. які наразі проживають у Німеччині [29].

На питання українців «Задоволеність життям закордоном, умови повернення в Україну та бажання отримати паспорт іншої країни» більшість опитаних українських біженців відповіли (66%) скоріше або повністю задоволені своїми сьогоденними умовами проживання в новій країні. Разом з тим, повністю задоволені лише 28% опитаних, а решта 38% є скоріше задоволеними. Незадоволеними умовами життя виявилися 26% опитаних респондентів (див Рис. 3.1).

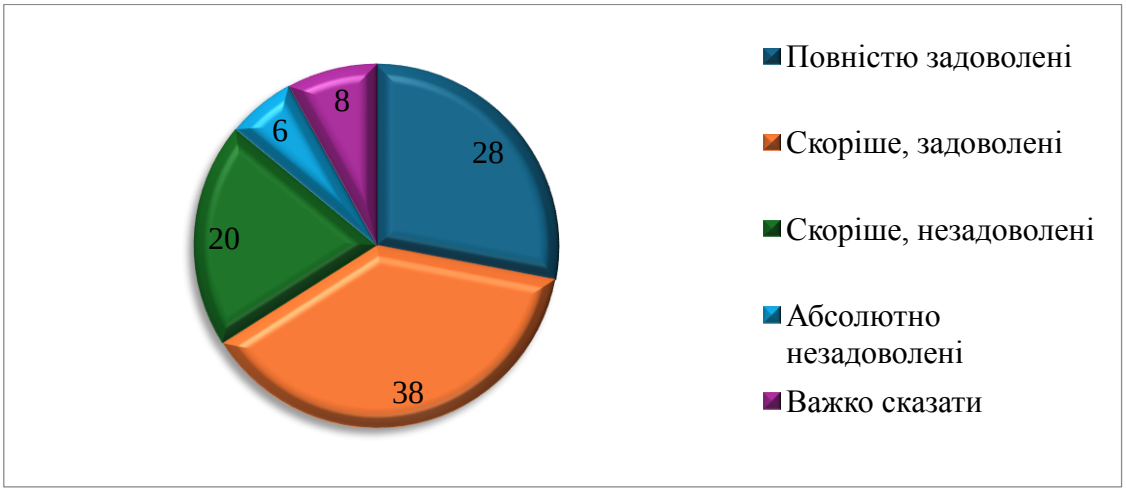

Рис. 3.1. Наскільки Ви в цілому задоволені чи незадоволені своїми нинішніми життя у Німеччині? [29]

Серед опитаних респондентів 7% стверджують, що вони вже мають громадянство іншої (крім України) країни, а ще 12% подали документи та чекають на рішення. Не подавали і не планують робити цього – 34%.

Разом з цим майже половина респондентів (45%) не подавали документи, однак хотіли би отримати громадянство іншої країни (нагадаємо, Конституція України (ст. 4) визначає, що в Україні існує єдине громадянство – тільки громадянство України) (див. рис. 3.2).

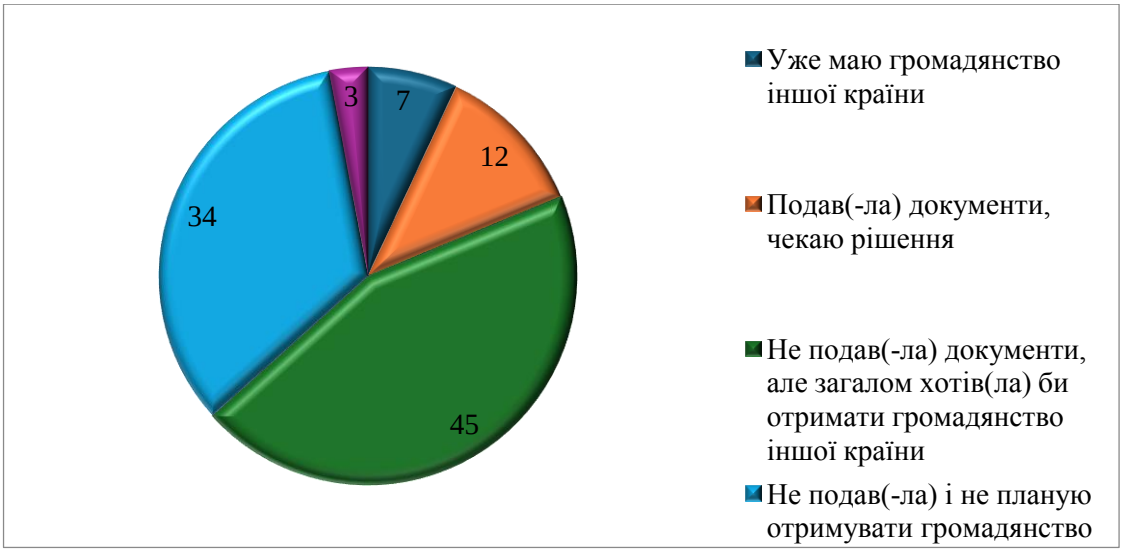

Рис. 3.2**.** Зараз деякі українці закордоном намагаються отримати громадянство країни, де знаходяться. Інші не планують цього робити. А як щодо Вас? [29]

Крім того, серед запитань до респондентів було визначення, за яких умов вони змогли би повернулися в Україну. Відносно найбільше респондентів говорили про нормальну роботу критичної інфраструктури (34%) і безпеку (34%). Далі йдуть житлове питання (26%) та завершення повномасштабного вторгнення (26%). Дещо менше респондентів говорили про можливість знайти роботу (16%) та умови для дітей відвідувати школу/садок (13%) (див. рис. 3.3).

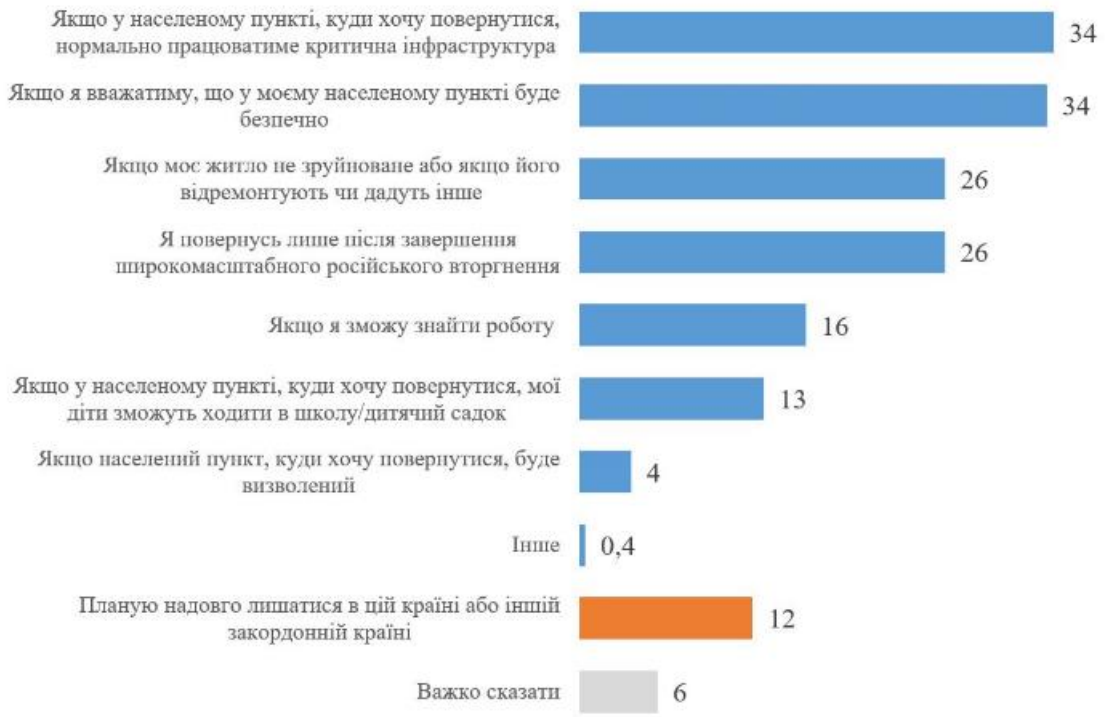

Рис. 3.3**.** Якщо Ви плануєте повертатися, то за яких умов з цього переліку Ви будете готові повернутися в Україну? Оберіть усе, що підходить? [29]

Одним із найгостріших питань – який відсоток українських біженців зрештою повернеться до України. Очевидно, що поки тривають запеклі бойові дії на території України (з невизначеним результатом), усі оцінки є приблизними, і неможливо точно визначити, скільки українців насправді повернеться.

У даному опитуванні були об'єднані відповіді респондентів на три вищезазначені запитання для отримання такої приблизної оцінки. Можемо стверджувати, що повертаються частіше ті, хто не має та не подавав заявку на громадянство іншої країни, не повністю задоволений умовами життя в новій країні, висловлює певні умови для повернення (і не відповідає умові «планує надовго лишитися»).

Згідно з цим підходом, половина опитаних респондентів (50%) – це ті, хто з більшою ймовірністю повернеться до України (див. рис. 3.4).

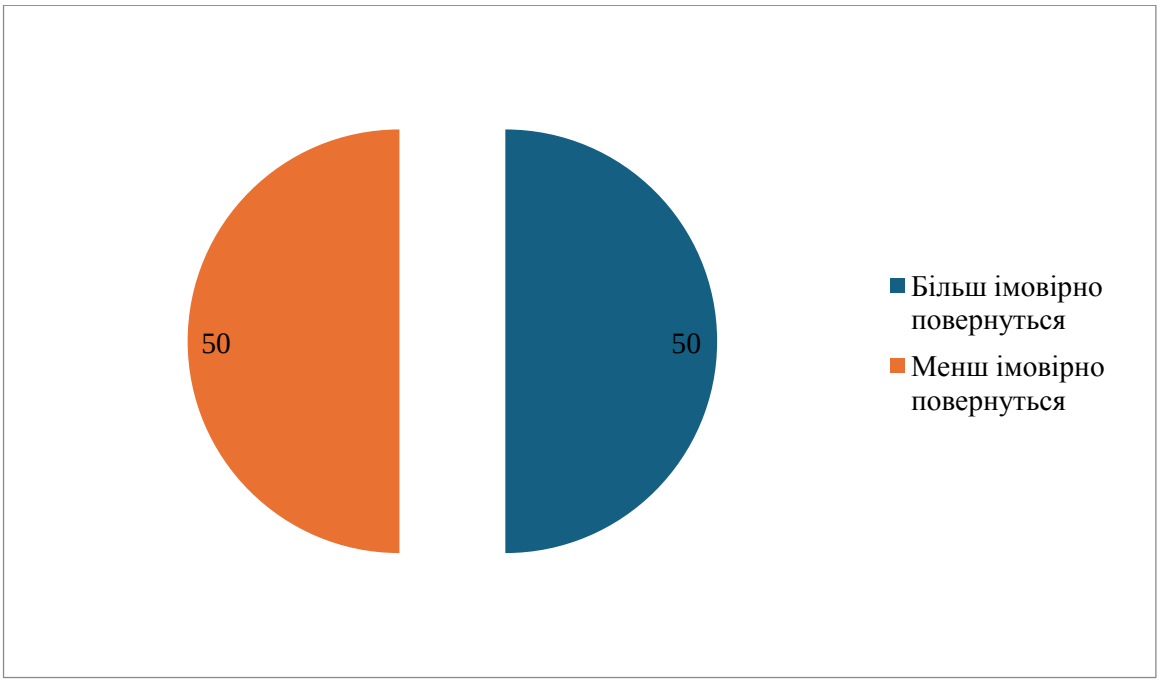

Рис. 3.4. Орієнтовний % українських біженців, які ймовірно повернуться в Україну [29]

Таким чином, аналіз соціальних заходів, які впроваджуються в Німеччині для українських біженців, показує високий рівень підтримки осіб, які були змушені покинути територію України внаслідок повномасштабної війни. Так, федеральний уряд, уряди земель та українська діаспора організували багаторівневу систему допомоги, яка покриває як базові потреби (житло, охорона здоров’я, доступ до освіти), так і довгострокові програми, включаючи мовні курси, професійну орієнтацію та заходи культурної адаптації.

Активна участь української діаспори в процесі інтеграції біженців є особливо важливою. Оскільки її співпраця з німецькими установами зумовила запуск важливих ініціатив, від створення освітніх та культурних центрів до програм психологічної допомоги. Даний формат взаємодії не тільки здатен підвисити ефективність соціальних заходів, а також слугує формуванню стійких горизонтальних зв'язків між громадами.

Результати опитування, яке було проведено проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у квітні 2024 р., доповнюють загальну картину. Опитавши 801 українського респондента, які були вимушені виїхати з України, було виявлено, що переважна більшість біженців позитивно оцінили надану допомогу, а також їх повністю задовольняє рівень життя у новій країні. Водночас опитування виявило наявність викликів які постали на сьогоднішній день. Так, майже половина опитаних (45%) зазначили, що ще не подали документи на отримання громадянства, але в майбутньому планують. 12% опитаних респондентів відзначили, що подали документи і чекають рішення і 7% опитаних вже мають громадянство іншої країни, що є сумним фактом.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що соціальна політика Німеччини щодо українських біженців демонструє приклад комплексного та гуманного підходу до вирішення міграційної кризи, що базується на тісній співпраці між державними інституціями, громадянським суспільством та біженців. Українська діаспора у Німеччині також докладає великих зусиль щодо підтримки співгромадян, і не тільки надаючи безпосередню гуманітарну та благодійну допомогу, а й організовуючи чисельні акції, зокрема під посольством росії у ФРН, для привернення уваги до війни в Україні та залучення міжнародної спільноти до всебічної підтримки України.

3.2. Рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи з мігрантами у ФРН

Аналіз результатів дослідження дозволяє нам запропонувати кілька важливих напрямків для вдосконалення процесу соціальної роботи з мігрантами у ФРН, в тому числі за рахунок ресурсів української діаспори.

Соціальна робота з українськими мігрантами в Німеччині, потребує системної оптимізації, враховуючи як короткострокові виклики, так і довгострокові цілі інтеграційної політики. Ефективна адаптація мігрантів до

нового суспільства залежить не тільки від обсягу наданої підтримки, але й від її якості, культурологічної чутливості, а також інституційної координації.

Враховуючи позитивний досвід роботи з мігрантами у ФРН, доцільно розглянути можливі шляхи оптимізації соціальної роботи з українськими біженцями, які допоможуть оптимізувати роботу до більш ефективного функціонування.

Основною умовою соціальної адаптації, вважаємо здатність до спілкування. Оскільки мовний бар'єр залишається однією з основних перешкод для доступу до ринку праці, освіти, а також соціальних послуг. Тому, рекомендуємо розширити мережі безкоштовних інтенсивних мовних курсів враховуючи різні вікові та освітні групи. Зокрема доцільним, є запровадження інтеграційних програм, які поєднують мовну підготовку з базовими знаннями соціального устрою та правової системи Німеччини. Крім того, важливо приділити увагу підготовці сертифікованих спеціалістів для роботи з україномовними клієнтами у соціальній сфері, адже мовна та культурна компетентність фахівців є головною умовою ефективної комунікації та надання якісних соціальних послуг. Також важливо запроваджувати партнерські навчальні проєкти між німецькими освітніми закладами та українськими університетами з метою обміну досвіду і фахівцями.

Крім того, заслуговує на увагу механізм визнання попередньої освіти та досвіду українських фахівців, які мають відповідну кваліфікацію в галузі соціальної роботи, психології чи педагогіки. В умовах дефіциту кадрів у соціальній сфері в Німеччині це дозволить ефективно залучати самих представників цієї спільноти до роботи з українськими біженцями, що значно покращить якість допомоги та рівень довіри між клієнтом та спеціалістом.

Соціальна допомога мусить бути узгодженою між федеральним рівнем, урядами земель, муніципалітетами та неурядовим сектором, в тому числі з українською діаспорою. З цією метою варто розробити чіткий механізм міжвідомчої взаємодії, який зміг би забезпечувати дієве планування, координацію та втілення соціальних програм на всіх щаблях управління.

Отже, рекомендуємо запровадити єдину інтеграційну стратегію, яка об’єднує зусилля державних структур та громадських організацій у сфері роботи з біженцями з певним розподілом повноважень, а також ресурсів. Доречним буде створити міжрегіональні координаційні ради, до складу яких увійшли б представники федерального уряду, урядів окремих земель, муніципалітетів, а також об’єднань української діаспори та спеціалізованих неурядових організацій, з метою організації спільного бачення інтеграційної політики.

Також важливо створювати спільні бази даних та цифрові платформи у яких містилися актуальні дані про потреби мігрантів, доступні послуги, надавачів допомоги та наслідки реалізованих проєктів. Разом з цим важливо забезпечити прозору систему фінансування проєктів, згідно з якою кошти розподіляються на конкурсній основі, з урахуванням місцевих потреб та здатності організацій до їх реалізації. Тому важливо підтримувати постійну фахову комунікацію між соціальними працівниками, представниками влади та громадським сектором через конференції, семінари та навчальні обміни.

У зв’язку з тим, що міграція, викликана війно і супроводжується глибокими психологічними результатами, потрібні цілеспрямовані дії, направлені на створення мобільних мультидисциплінарних команд з психологами, соціальними працівниками, медиками та перекладачами. Важливо проводити групові та індивідуальні консультації з психосоціальної підтримки, особливо для дітей, жінок та літніх людей. Відповідно до цього, важливо готувати соціальних працівників до роботи в умовах посттравматичного стресу та культурного розмаїття.

Доступ до ринку праці та професійної освіти є головним фактором незалежності та зменшення соціальної залежності вимушених мігрантів та біженців. Тому, рекомендуємо заохочувати роботодавців до найму мігрантів через систему податкових пільг, субсидій на навчання, що зменшить бар’єри для входу на ринок праці та сприятиме соціальній мобільності. Відповідно до цього, варто підтримувати підприємницькі ініціативи серед мігрантів,

включаючи мікрофінансування, соціальні програми, та юридичну підтримку. Це дасть можливість створити робочі місця як для самих мігрантів, так і для місцевого населення, водночас створюючи позитивний імідж мігрантської спільноти в суспільстві, що їх приймає.

Зважаючи на звернення бенефіціарів, інтеграція різних терапевтичних технік також дає змогу брати до уваги індивідуальні риси та вподобання кожної дитини, надаючи їй можливість обрати найбільш відповідний спосіб самовираження. Це важливо у випадку дітей біженців, які можуть мати різний досвід, який пов’язаний з травматичними подіями, та потребувати різних підходів, щоб їх вирішити.

Комплексний підхід до терапевтичної роботи може створити безпечний простір для емоційного зцілення. У такому випадку діти будуть мати змогу вільно висловлювати свої почуття, знаходити підтримку однолітків та розвивати навички соціальної взаємодії. Саме ці фактори допоможуть успішно адаптуватись до нових умов життя та сформувати позитивний погляд на майбутнє.

Таким чином, соціальна робота з мігрантами в Німеччині може бути ефективнішою тільки при умові комплексного підходу, який зможе поєднувати гуманітарні, адміністративні та інтеграційні інструменти. Згідно з цим, українська діаспора відіграє особливу роль у цьому процесі як посередник, сприяючи соціальній згуртованості та підтримуючи національну ідентичність у новому соціальному контексті.

ВИСНОВКИ

Міграція є багатогранним явищем, що впливає на різні сфери соціального, економічного та політичного життя. Кожен міграційний процес є специфічним, і розуміння основних відмінностей між ними дозволяє детально вивчити соціальні зміни, спричинені міграційними процесами.

Основна мета роботи полягала в аналізі теоретичних та практичних аспектів соціальної роботи з українськими біженцями в ФРН, зокрема тими засобами й ресурсами, які має українська діаспора.

У розділі теоретичних аспектів було досліджено основні теорії та концепції соціальної роботи з вимушеними мігрантами і біженцями, зокрема в контексті німецького суспільства. Розглянуто основні принципи та завдання соціальної роботи з мігрантами, а також особливості взаємодії з українською діаспорою в Німеччині.

Під час дослідження нами було всебічно розкрито динаміку формування та функціонування української діаспори у Федеративній Республіці Німеччина і це дало змогу виявити її важливу роль у процесах соціальної інтеграції українських біженців, які змушені покинути домівку внаслідок повномасштабної війни в Україні. На основі аналізу літературних джерел, нормативно-правових актів та сучасних соціологічних досліджень було розглянуто понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема визначили терміни «соціальна робота», «мігранти», «біженці» та «діаспора», що створило концептуальну базу для подальших аналітичних досліджень.

Розглянуті принципи та методи, які використані в дослідженні, дозволили провести систематичний аналіз практики соціальної роботи з біженцями в європейському регіоні акцентуючи увагу на специфіку роботи в умовах гуманітарної кризи, спричиненої воєнними діями. Доведено, що українська міграція до Німеччини у період 2022–2024 рр. була вимушеною та супроводжувалась значними соціальними, психологічними та економічними викликами як для приймаючого суспільства, так і для самих біженців.

Велике значення в цьому зв’язку має діяльність української діаспори в Німеччині, яка не тільки надає гуманітарну підтримку новоприбулим іммігрантам, а й виступає посередником між українською громадою та німецькими спільнотами. Під час дослідження, нами було проаналізовано конкретні приклади співпраці між організаціями діаспори та федеральним і штатним урядами, що сприяло відкриттю мовних курсів, центрів психологічної допомоги, а також організації численних культурних та освітніх заходів.

У розділі практичних аспектів були розглянуті конкретні програми та ініціативи соціальної допомоги українським біженцям в Німеччині. Були проаналізовані соціальні заходи, які здійснюються для підтримки українських біженців у процесі їхньої адаптації та інтеграції в німецьке суспільство. При чому заходи, що реалізуються соціальною політикою німецького уряду, а також неурядовими благодійними організаціями та громадськими організаціями, що сформовані представниками української діаспори.

У підсумку нами були сформульовані актуальні рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи з мігрантами у ФРН. Серед них: 1) підвищення доступності соціальних послуг; 2) індивідуалізований підхід до кожного біженця, особливо до жінок з неповнолітніми дітьми та до літніх людей із різноманітними захворюваннями; 3) сприяння соціокультурній адаптації; 4) підтримка у вирішенні важливо життєвих проблем та сприяння доступу до освіти та робочої зайнятості.

Результати дослідження свідчать про необхідність подальшого розвитку та вдосконалення системи соціальної роботи з українськими біженцями в Німеччині, зокрема спираючись на ресурси української діаспори.

Застосування рекомендацій у практичній діяльності сприятиме покращенню умов та якості життя українських біженців в ФРН, сприяючи їхній успішній адаптації до нових умов та побудові позитивних міжкультурних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамик Г. Актуальні тенденції української трудової міграції до Німеччини / Міграційні процеси в Україні: історія та сучасність: монографія / за ред. Слещук Г.П. Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 121-135.

2. Адамик Г. Міграційні процеси та українська діаспора: історико-соціальний контекст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2020. № 4. С. 55-61.

3. Бірюкова М.О. Вимушені переселенці в Україні: соціологічний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. № 1. С. 84-95.

4. Блінова О. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3 (1). С. 111-117.

5. Борисова О.В., Знаткова О.М., Кульга О.О., Нікітіна В.В. Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні: монографія. Київ: Видав. Дім «Кондор», 2019. 468 с.

6. Дибаш М.В. Соціальна робота з мігрантами, біженцями та внутрішньо переселеними особами. *Вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 2 (26). С. 35-40.

7. Євтух В., Ковальчук О., Попок А., Трощинський В. Українська етнічність поза межами України. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4-5. С. 4-12.

8. Заставний Ф.Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах: монографія. Львів: Світ, 2001. 119 с.

9. Калінічева Г.І. Українсько-німецькі освітні і наукові зв’язки у 20-ті – на початку 30-х років: дис... канд. іст. наук :07.00.01. Донецьк, 1996. 214 с.

10. Венедиктова А. Соціальна адаптація та інтеграція українських мігрантів в Німеччині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія.* 2018. № 3. С. 43-56.

11. Весельська Л. Поняття «міграція» та «міграційний процес» в сучасних наукових концепціях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. *Серія: Державне управління*. 2018.Т. 29 (68). № 1. С. 8-12.

12. Грушевий М.В. Методологія і методи соціологічного дослідження: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 224 с.

13. Дмитрук Б., Романюк М. Міграційні процеси українців у Німеччині в умовах сучасних викликів. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 1. С. 55-63.

14. Євтух В. Б. Міграція та діаспора : соціокультурні аспекти. Київ : Наукова думка, 2020. 184 с.

15. Женевська конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 15.03.2025).

16. Зінченко Т. В. Міжнародні організації у сфері захисту прав біженців: досвід для України. *Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 3. С. 88-94.

17. Іващенко Л.Л. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2020. 312 с.

18. Ільченко А.М. Українська діаспора в Німеччині: історичні аспекти та сучасний стан. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 46. С. 82–86.

19. Кононов І.В. Діаспори у глобальному світі: політологічний аналіз. Київ : Ін-т політ. і етнонац.Досліджень ім. І.Ф. Кураса, 2021. 156 с.

20. Корицька О., Дідух М., Лопачук О. Організація обстеження біженців з України: теоретико-методологічні аспекти.*Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління*. 2023. Т. 7. № 2. С. 1-17.

21. Кочубей Т.Д., БойкоО.М. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посібник. Умань : ФОП Жовтий О.В., 2016. 278 с.

22. Лазебник С., Балан Я., Кордан Б. Зарубіжні українці: Довідник. Київ: Україна, 1991. 252 с.

23. Лозова О. Інтеграційні процеси українських біженців у Німеччині: проблеми та перспективи. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 2. С. 45-52.

24. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. Київ: Каравела, 2009. 368 с.

25. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. 1. Роки 1945-1951. Мюнхен: Академ. вид-во д-ра Петра Релея, 1985. 429 с.URL: https://catalog.lounb.org.ua/bib/385927 (дата звернення: 25.01.2025).

26. Наразі у Німеччині проживає майже 3,5 мільйони біженців. *УкрІнформ*. 21.09.2024. URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3907957-narazi-u-nimeccini-prozivae-majze-35-miljona-bizenciv.html (дата звернення: 26.03.2025).

27. Олійник І. Методологія наукових досліджень у соціальній сфері: теорія та практика. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 198 с.

28. ООН: у світі рекордно побільшало біженців. *BBCNEWS Україна*. 18 червня 2024 р. URL:https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150618_un_displaced_rl (дата звернення: 26.03.2025).

29. Опитування українських біженців у Німеччині, Польщі та Чехії: задоволеність життям закордоном, повернення в Україну, інтерес до ситуації в Україні. Аналітичний звіт. Київ: КМІС, 2024. URL: https://kiis.com.ua/?lang=uas&cat=reports&id=1408&page=1 (дата звернення: 20.04.2025).

30. Офіційний сайт Федерального відомства з міграції та біженців Німеччини (BAMF) URL : https://www.bamf.de/EN/ (дата звернення: 03.05.2025).

31. Парафії Православної Церкви України в Німеччині. URL : https://www.orthodoxua.de/ (дата звернення: 03.04.2025).

32. Пищуліна О. Громадські організації українців у Німеччині: структура, функції, виклики. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 33. С. 90-97.

33. Пищуліна О. Українська діаспора в країнах Європи: новітні тенденції. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. С. 74-80.

34. Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі: навч. посібник. Ужгород: вид-во ПП «АУТДОРШАРК», 2018. 164 с.

35. Поліщук В.А. Соціальна робота з біженцями. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1 (38). С.215-218.

36. Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. № 445. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-spilnogo-zupravlinnyam-verhovnogo-komisara-oon-u-spravah-bizhenciv-proektu-shchodododatkovih-zahodiv-iz-socialnoyi-pidtrimki-vnutrishno-peremishchenih-osib-445 (дата звернення: 26.02.2025).

37. Рогожа М.М. Історія української діаспори : навч. посібник. Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. 150 с.

38. Рущенко І.П. Вимушене переміщення та соціальні трансформації: Україна в умовах війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 4. С. 65-73.

39. Рущенко І.П. Сучасні міграційні процеси в умовах збройного конфлікту: виклики для державної політики України. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2. С. 140-149.

40. Рюль В.О. Особливості соціальної роботи з мігрантами та їх сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 36. С. 159-161.

41. Савчук І.А. Методологічні основи досліджень у соціальній роботі. *Наукові записки з соціальної роботи*. 2021. Вип. 2(15). С. 45-52.

42. Савчук І.А. Соціальна робота з біженцями в міжнародному контексті. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2022. № 1(9). С. 27-34.

43. Священук А.Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. Харків : ФОП Лисенко І.Б., 2018. 324 с.

44. СемигінаТ. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

45. Соха А. Українці Німеччини: розпорошена діаспора. *У фокусі*. 24 липня 2013 р. URL:https://www.dw.com/uk/українці-німеччини-розпорошена-діаспора/a-16967293 (дата звернення: 02.02.2025).

46. Соціальна робота і сучасність: теорія і практика вирішення проблем учасників і постраждалих у військових конфліктах: Матеріали IX Міжнар. наук.-пр. конф. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2019. 217 с.

47. Соціальна робота: енциклопед. словник-довідник / За наук. ред. проф. В.М.Пічі. Вид. 4-те, переробл. та доповнене. Львів: «Новий Світ – 2000», 2020. 618 с.

48. Соціальна робота: словник основних термінів /уклад. О.М. Плахова, І.А. Євдокимова, В.В. Сичова, та ін. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 282.

49. Стішов М. Історія та сучасність української громади в Німеччині. *Діаспора. Інформаційний бюлетень*. 2021. № 2. С. 17-23.

50. Стішов О. А. Культурно-освітня діяльність української громади в Німеччині у XX–XXI століттях. Київ : ІПіЕНД НАН України, 2021. 212 с.

51. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В.В.Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2011. 784 с.

52. Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище: монографія. Київ: Інтел, 2004. 259 с.

53. У Німеччині продовжує зростати кількість українських біженців. *ZMINA*. 26 жовтня 2024 р. URL: https://zmina.info/news/u-nimechchyni-

prodovzhuye-zrostaty-kilkist-praczevlashtovanyh-ukrayinskyh-bizhencziv/ (дата звернення: 16.02.2025).

54. Українська громада в Німеччині : історія та сучасність URL : https://ukrainians-in-germany.de/ (дата звернення: 13.04.2025).

55. Українська громада в Німеччині : структура, діяльність, виклики. За ред. Т. Гнатюка. Львів : Видавництво ЛНУ, 2020. 168 с.

56. Українська діаспора та тимчасово переміщені особи за кордоном після повномасштабного вторгнення: дослідження. Київ: USAID Україна, 2024. 230 с.

57. Ukr-Dim Berlin. Інформація та підтримка українців у Німеччині. URL: https://ukr-dim.de/about-us/ (дата звернення: 20.04.2025).

58. Федеральне міністерство внутрішніх справ Німеччини. Українські біженці в Німеччині: статистика та інтеграційні виклики URL : https://www.bmi.bund.de (дата звернення: 20.04.2025).

59. Fedyuk O., Kindler M. Migration of Ukrainians to the European Union: Background and Key Issues. *IMISCOE Research Series: Springer International Publishing*. 2016. № 4. P. 1-14. URL : https://doi.org/10.1007/978-3-319-41776-9_1 (дата звернення: 19.04.2025).

60. Шелюк В. Роль церкви в житті української діаспори в Німеччині. *Релігієзнавчі студії*. 2021. № 1(9). С. 63-68.

61. Шелюк О. Психосоціальна адаптація українських біженців у країнах ЄС. *Соціальні виміри суспільства*. 2023. Вип. 17. С. 122-130.